

III. SELİM'İN SELİMİYE VAKFI VE KÜLLİYESİ

Dr. Osman TAŞKIN*

Öz

III. Mustafa karamsarlığına rağmen oğlu III. Selim'in ilgisini yeniliklere çevirmesinde ve onun devlet yönetiminde tecrübe kazanmasında iyi bir babalık yapmıştır. Böylelikle yenilikçi ve aydın bir padişah olan III. Selim şiirlerine de yansıttığı üzere tahta geldiğinde insanlara hizmet edeceğini söylemiştir. Tahta çıktığında da kurduğu vakıf sayesinde İstanbul'un sosyal ve ekonomik hayatına büyük katkılar sağlamıştır. Makalenin odak noktası III. Selim'in kurmuş olduğu Selimiye Vakfı ve yeni bir şehir manzumesinin merkez yapısı olan Selimiye Külliyesi olacaktır. Bu çalışmayla ilk kez Selimiye Vakfı'nın kurulduğu dönemin büyük vakıflarından biri olduğu ortaya konulduğu gibi vakfiyesi, vakıf muhasebe kayıtları, vakıf personel defterleri ve diğer vakıflara ait muhasebe verileri karşılaştırmalı bir şekilde ele alınarak Selimiye Külliyesi'nin insanî ve ekonomik boyutları da ilk kez bir arada ele alınmış ve aydınlatılmış olacaktır.

Anahtar kelimeler: III. Selim, Selimiye, Vakıf, Külliye, Hankâh.

The Selimiye Foundation And Complex Of Selim III

Abstract

Mustafa III, despite being pessimist, became a good father in respect of arousing his son Selim III's interest in innovations and of gaining experience in ruling the country. Thus, as Selim III, who was an innovative and intellectual sultan, reflected on his poems, he told that he would serve the public in case of ascending the throne. When he ascended the throne, he made a great contribution to the foundation that he founded. The focus of the article is Selimiye foundation that Selim III founded and Selimiye complex which was a central structure of a new city plan. In this study, beside revealing the fact that Selimiye foundation is one of the biggest foundations of its time, human and economic dimensions of this central structure are addressed and clarified together for the first time by discussing the foundation certificate charter, accounting papers of the foundation, foundation personnel notebooks and accounting data that belong to other foundations comparatively.

Keywords: Selim III., Selimiye, Foundation, Complex, Dervish Lodge.

* Darıca Ülkün Yalçın Anadolu Lisesi.

Giriş

Şair, müzisyen, yenilikçi ve modern kimliği ile Osmanlı sultanları içerisinde farklı bir yeri olan III. Selim küçük yaşta hafızlığını tamamlamış ve babası III. Mustafa'nın ona yakın ilgisi sayesinde uygulamalı bir eğitim alma şansını yakalamıştır.¹ Babasının ölümünden sonra I. Abdülhamid'in onu annesinden hemen ayırmamış olması da ruh dünyasında olumlu etki bırakmıştır. Türk sanatında önemli eserler verebilecek bir sanatkar olmuştur.² Hayırsever annesinin izinden giderek hayır işlerinde de geri kalmadığını göstermiştir.³ Öncelikle ülkemizde en çok ziyaret edilen mekanların başında gelen Eyüp Sultan Camisi'ni oldukça eski ve perişan bir halde olup vakfının yaptıracak gücünün olmadığı bir durumda iken yeniden yaptırmış ve kurmuş olduğu vakıf sayesinde dedesi Fatih Sultan Mehmed'in yadigarına sahip çıkmıştır.⁴ Bu caminin giderlerini ve personel maaşlarını da Selimiye Vakfı'ndan ödemesini sağlamıştır. Ardından bu çalışmanın da konusunu oluşturan Selimiye Külliyesi'ni geniş ölçekli bir şehir planı içerisinde yaptırarak madde ve mana algısını somutlaştırmıştır. III. Selim ve dönemi hakkında yapılan çalışmalarda da görüleceği üzere III. Selim devletin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik şartları iyi tahlil edip aydın bir hükümdar olarak düşüncelerini *nizam-ı cedid* (yeni düzen) adını verdiği bir değişim planı uygulamıştır. Bu

¹ Babası III. Mustafa'yla divan toplantılarına katılıp, Baron de Tott ve diğerlerinin yönetimindeki yeni topçu ve piyade ocaklarının eğitimlerini izlemeye gidiyordu. Haremdeki dairesinde geçirdiği yıllarda ise dışarıyla bağlantı kurabileceği bir sistem sayesinde dünyadaki gelişmeleri takip edebilmiştir. Bkz. Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında: Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)*, Çeviren: Hür Güldü, İstanbul 2008, s. 16-17; Kur'an kıfzını 24.10.1766 yılında dokuz yaşında tamamlamıştır. Bkz. Nevzat Sağlam, *Ahmet Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsar ve Hakâ'ıku'l-Ahbâr'ı 116-1188/1752-1774*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2014, s. 280; Kemal Beydilli, "III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar", *Nizâm-ı Kadim'den Nizâm-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, Ed. Seyfi Kenan, İSAM, İstanbul 2010, s. 28.

² M. Fatih Salgar, *Üçüncü Selim Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2001, s. 29-74; Ruhunun inceliği ve iyi niyeti belki de sonu oldu. Bkz. Necati Elgin, *Üçüncü Sultan Selim (İlhâmî)*, Konya 1959, s. 3.

³ R. Walsh bu özelliğini pek anlamamış olmalı ki onun için; "iki inanç arasında bocalardı. Avrupa törelerini benimsemeye yatkın olduğu halde beğenilerinde doğrulu kalmıştır." demiştir. Bkz. Ayda Arel, *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İTÜ Mimarlık Fak., İstanbul 1975, s. 86. Ayrıca Kemal Beydilli III. Selim için "Muhakkak ki "yenilenme ve yeniden yapılanma" (*Nizâm-ı cedid*) III. Selim'le özdeşleşen bir kavram olmuştur. Yenilenme zarureti kendinden önceki dönemlerde de açık bir şekilde hissedilip ortaya atılmış olmakla birlikte, bunun Osmanlı modernleşmesini başlatacak boyutlarda ele alınışının Selim'in şahsıyla yakından ilgili olduğuna şüphe yoktur. Aydınlanmış devlet adamı kimliği içinde reformcu bir padişahın, kendi formasyonu doğrultusunda çevresini de eğiten ve yönlendiren faaliyetlerle geçen saltanatının en nihayet vardığı dramatik son, büyük reformcular için karakter yumuşaklığının kendilerine, yanlarında yer alanlara ve milletlerine felâket getiren bir zaîfiyet unsuru olduğunu da gözler önüne sermektedir." şeklinde değerlendirmiştir. Beydilli, "a.g.m.", s. 27-28.

⁴ Bu caminin yeniden yaptırılması ve görevlileri hakkında düzenlediği vakfiyenin tescil tarihi 25.06.1801/13 S. 1216' dır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 1412 (Kasa 29) numaralı defterde kayıtlıdır. Vakfiyede caminin yeniden yapılmasına olan ihtiyaç şu şekilde belirtilmiştir: "Alemdâr-ı Rasûlullah Ebî Eyyüb-i Ensârî radiye anhû rabbühü bârî hazretlerinin türbe-i şerîfeleri civârında ihyâ kerdeleri olan câm'i-i şerif ve ma'bed-i latîfleri mürûr-ı eyyâm ve kürûr-ı şuhûr-ı a'vâm ile mâil-i inhidâm ve tecdid ve ihyasına ihtiyâc-ı tâm hâsıl olduğu ma'lûm-ı hümâyûnları buyruldukta ol fâtih-i ümmü'l-bilâd-ı cedd-i âli nejâtlarının ihyâ-yı eser-i hayırlarını menû-i zamîr-i münîrlere takdîm ve hukûk-ı âbâ-i kirâm ve ecdâd-ü zâme riâyet ve tekrîm ve câmî-i şerif-i mezkûr müceddeden binâ ve hasbetallahüteâlâ ol ma'bed-i kadîmi ihyâ buyurub..." VGMA, Defter 1412, s. 10-11.

uygulamanın temelini de yine büyük oranda vakıf müessesine dayandırmış ve bunun sayesinde başarılı olması mümkün olabilmiştir. Kendi mülkü olan birçok akarı vakfa çevirerek yeni düzenini kurmaya çalışmıştır. III. Selim ve devri ile ilgili çok şey söylenmiş olsa da hayratı hakkında henüz her şeyin söylenmediğini ifade etmek gerekecektir. O sadece askeri ve siyasi yenilikler yapmış bir yenilikçi padişah değildir. Aynı zamanda sosyal ve ekonomik anlamda da yeni uygulamalar ve yatırımlar gerçekleştirmiştir. Kendi adını verdiği Selimiye semti buna bir örnek olup askeri, dini, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda yeni bir şehir modeliyle Devlet-i Aliyye'nin yeni çehresini temsil etmektedir. Bu anlamda şehircilik tarihi açısından da kayda değer yenilikleri uygulamıştır. Ancak yine de burası klasik Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi İslam kimliğini vurgulayan cami ve müştemilatı etrafında şekillendiğini de gözden kaçırmamak gerekecektir.⁵ Bu bağlamda Selimiye külliyesi, yenilikçi padişahın kentsel ölçekteki yeni şehir planının merkezine yerleştirilerek geleneksel kültürle yeni öğelerin birleştirildiği bir dünya tasavvurunun somut göstergesi olmuştur. Padişahın üzerine titredığı bu eserini, siyasi ve askeri zor günler yaşayan Devlet-i Aliyye'nin dindar padişah görüntüsü çizerek meşruiyet kazanma çabasının sonucu değil şehzadeligi döneminden beri babası III. Mustafa'nın destekleriyle ve yeniliklerinden esinlenerek düşlemiş olduğu yeni bir dünyanın uygulamaları olarak bakmak daha doğru olacaktır.⁶ Bu eserin tüm yönlerinin incelenmesi vakıf medeniyet tarihinde bir boşluğu dolduracağı gibi Tanzimat'tan önce uygulanmış kentsel ölçekli tasarım planının merkezinde yine selatin bir cami ve külliyesi olduğunu gösterecektir.⁷ Bu çerçevede Selimiye Külliyesi ilk kez fiziki, ekonomik ve beşeri yönden vakfiye, muhasebe kayıtları ve personel defterleri başta olmak üzere arşiv kaynakları çerçevesinde aydınlatılmış olacaktır. Çalışmanın esası geleneksel külliye mantığı içerisinde başta cami ve bileşenleri ile çalışanları ve gündelik yaşama dair bulguların vakfiye ve arşiv kaynaklarının karşılaştırmalı incelemesine dayanmaktadır. Çünkü vakıf araştırmalarında teorik olan vakfiye ile pratik hayatın gerçeklerini yansıtan arşiv kaynaklarının karşılaştırılması vakfin esas tarihini ortaya koymada önemli bir yere sahiptir. Ayrıca külliye tarihi süreçte geçirmiş olduğu tamir ve değişimler de arşiv ve yazılı kaynakların sunduğu imkanlar ölçüsünde ortaya konulacaktır. Araştırmanın arşiv kaynaklarını başta

⁵ "Şehir imajı, İslam kültürlerinde cennet tasavvurunun bir yansımasıdır. Cennet bütün çelişkilerin yok olduğu ortamdır. Sonsuz mekanlar içerisinde oluşmuş bütün Osmanlı cennetlerinin (şehirlerinin) her biri aynı prensiple, dünyayı güzelleştirmek ve şekillendirme prensipleriyle vücuda getirilmiştir. Üst irade ve üst düzeyde bilgi ve yeteneğin ışığıyla oluşturulmuş mimari elaman standartları kullanılarak bütün şehre, mahalleye kazandırılmış üslup bütünlüğü, çevrenin şartları göz önünde tutularak vücuda getirilmiş her biri yüce bir şahsiyet olan yapıların standartlar düzeninin evrensel ve ilahi olana, yaradılışa ait tasavvurun objektif alana yansıması ile vücuda getirilmiş şehir dokularının müstesna örneklerinin oluşumuna imkan verir." Bkz. Turgut Cansever, *Osmanlı Şehri*, Timaş, İstanbul 2016, s. 23-24.

⁶ "Babası III. Mustafa'nın çeşitli kurumlara yaptığı denetim gezilerine iştirak ederek müstakbel bir hükümdar namzedi olarak âdeta tatbiki bir eğitim imkânı buldu ve bunları ileride saygıyla anacağı bir baba hâtrası olarak hâfızasına naksetti." Bkz. Beydilli, "a.g.m.", s. 28.

⁷ Gözde Ramazanoğlu, "Nizâm-ı Cedid'in Kentsel Ölçekteki Simgesi: Üsküdar Selimiye Yerleşim Alanı", *II. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, 12-14 Mart 2004, s. 72-73.

vakfiye,⁸ Hazine-i Evkâf-ı Sultan Selim-i Sâlis,⁹ XIX. yüzyılın sonlarında başlanıp XX. yüzyılın ortalarına kadar çalışanların kayıtlarını ihtiva eden Defter-i Esas-ı Cihât (Esas Defter)¹⁰ ve vakıf muhasebe defterleri oluşturmuştur.¹¹ Bu kaynakları caminin kubbesi, kemer ve duvarlarına benzetecek olursak vakfiye yapının kubbesini, muhasebe kayıtları ve personel defterleri de bu yapının taşıyıcı unsurları olarak değerlendirmek mümkündür.

III. Selim bu yapıyı Üsküdar'ın en güzel yerlerinden biri olan eski Kavak Sarayı arazisine yerleştirmiştir. Özel mülkünden yaptığı tahsisat ve yatırımlarla kurmuş olduğu vakıfla da külliyei yaşatmıştır. Külliyei önceki selatin camilerinden ayıran en önemli özelliği bir mahalle tasavvuru içerisinde geniş bir sahaya yayılmış dini, sosyal, ekonomik fonksiyonlu birçok yapı topluluğundan oluşması ve bunların aynı zaman diliminde bir plan dahilinde yapılmış olmasıdır.¹² Yani eski şehre yeni cami değil merkez yapısını yine cami olacak şekilde bir mahalle veya şehir planlanmış olmasıdır.¹³ Bu nedenle külliyei iki açıdan değerlendirmemiz gerekir. Birincisi; askeri kışlanın yanına duvarlarla çevrili geleneksel külliye yapısından biraz farklı olarak dağılık bir vaziyette cami, mektep, Nakşibendi hankâhı ile mescidi, muvakkithane, hamam, cami hademesi için altı adet meşruta (lojman), çeşme ve sebilden meydana gelmiştir.¹⁴ İkincisi ise yine ana unsur cami olmak üzere yeni bir şehir yapılanması şeklinde daha geniş bir sahaya yayılmış, dükkanlar, dârüttibâa (matbaa), hamam, beş adet boyacılar karhanesi, iplik eğirici karhanesi, Şemi'hâne (mumhâne), içinde üç yüz kırk bir oda bulunan yedi ayrı sandalcı hanı, sandalcı bekar esnafı için üç odalı bir han, yedi ayrı handa yedi hancı

⁸ Kullandığımız vakfiye Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 643 numaralı "Üsküdar'da Sultan Selim Sâlis Vakfiyesi" şeklinde başlayan defterde kayıtlıdır (VGMA_Defter_643, 15-36). Ancak III. Selim'in iki ayrı vakfiyesi vardır ki birincisi Eyüp Sultan Camisi'nin yeniden yapılması için hazırlanmıştır. Eyüp Sultanla ilgili olan vakfiye VGMA_Defter_1411 (Kasa 168) numaralı defterde ve 1412 numaralı defter ile 643 numaralı defterin 1-11. sayfalarında mevcuttur. 1411 ve 1412 numaralı defterler kaplı ve nesih yazılı olup 643 numaralı vakfiye defteri de divani yazısı ile yazılmıştır. Ayrıca 1411 numaralı defterin başındaki "bu iki vakfiye Selim-i Sâlis vakfiye defterinde kayıtlıdır" ibaresi 643 numaralı defteri işaret etmektedir. Defterin 114. sayfasından 130. sayfasına kadar olan bölümde Selimiye Vakfiyesi'nin başından çok az bir kısmı mevcut olduğundan çalışmada 643 numaralı defter esas alınmıştır.

⁹ VGMA_Hazine-i Evkâf-ı Sultan Selim-i Sâlis_Defter_92. (bundan sonra "VGMA, Hazine 92" olarak anılacaktır.

¹⁰ VGMA_Defter-i Esas-ı Cihât_117 (VGMA_DEFTER_00117_00093 olarak anılacaktır).

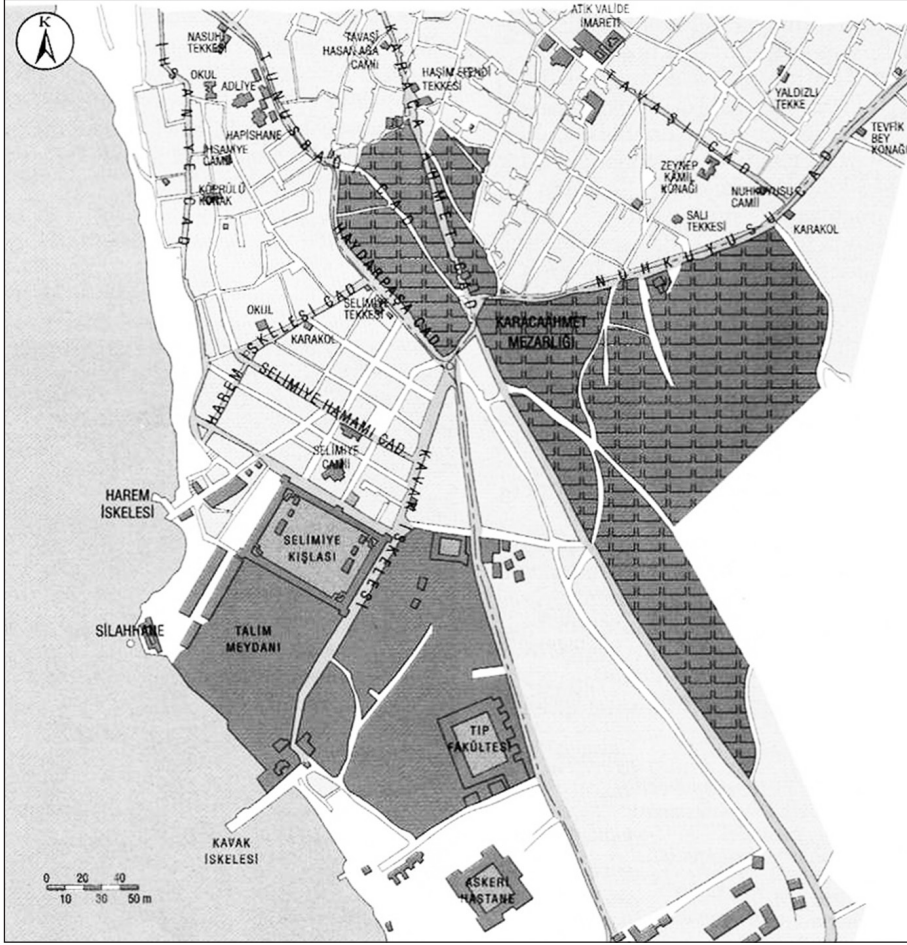
¹¹ Daha önce kullanılmayan müstakil vakıf muhasebe defteri (BOA_EV_HMH_d_08508) kullanılırken yine aynı vakfa ait vakıf muhasebe kayıtlarının incelendiği bir bildirden de yararlanılmıştır. Bkz. Fehmi Yılmaz, "Yıllık Muhasebe Bilançolarına Göre Üsküdar Selimiye Vakfı", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V Bildiriler 1-5 Kasım 2007*, Cilt: 1, İstanbul 2008, s. 227-244.

¹² Selimiye, gerçek anlamda bir kentsel tasarım projesi ve uygulaması niteliği taşımaktadır. "Selimiye yerleşim alanının denize yakın kısmında, Harem İskeleyi çevresinde tekstil sanayi bölgesi, Selimiye Cami yakınındaki mektebi, çarşısı, hamamı ile oluşan sosyal merkezi, üst gelir grubunun konaklarının, konutlar ve askeri lojmanların tanımladığı yaşama bölgeleri ile farklı işlevlere yönelik bölgelere ayırdığı öne sürülebilir. Günümüz terminolojisi ile bir tür uydu kent biçiminde kurulduğunu ortaya koymaktadır." Gözde Ramazanoğlu, "Nizam-ı Cedid'in Kentsel Ölçekteki Simgesi: Üsküdar Selimiye Yerleşim Alanı", *II. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri, 12-14 Mart 2004*, s. 72-73.

¹³ Kışlanın bir parçası olarak değil mahallenin prestijini artırmaya yönelik özel bir projedir. Bkz. Ramazanoğlu, *a.g.b.*, s. 194.

¹⁴ VGMA_Defter_643, (bundan sonra "Vakfiye" olarak anılacaktır), s. 21; Plan 1.

odası ve bir francala fırını, Karacaahmet tarafından Harem İskelesi yönünde sağlı sollu altı dükkan ve kiralık on dokuz ev ile yine Harem İskelesi'nde hammallar kethüdası ve kayıkçılar kethüdasına mahsus olmak üzere iki oda bu geniş sahanın içerisinde yer almıştır.¹⁵

Plan-1: Selimiye; 1930 tarihli Pervititch haritasına göre

Kaynak: *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul 1994, s. 512.

Görüldüğü üzere Selimiye Vakfı'nda sadece dini yapılar değil bir şehir inşası vardır. Vakfıesinde sıkça geçen Selimiye arazisi, Selimiye Camisi, Selimiye Mahallesi tanımlamaları III. Selim'in yeni bir düzen (nizam-ı cedid) hayalinin kendi adıyla ölümsüzleşmesi isteğini yansıtmaktadır.¹⁶ Yeni yapılan iş hanları, iplik eğirme ve boyacı karhaneleri ve dükkanlar ise yeni düzenin çarkını döndürmek için düşünülmüştür. Ezeli ve ebedi olan yaratıcının adını

¹⁵ *Vakfiye*, s. 21-22; Plan 1.

¹⁶ *Vakfiye*, s. 20, 21, 28, 30, 32, 33.

anmak adına yapılan Selimiye Camisi ve sürekli vird ve zikirlerin okunduğu Nakşibendî Hankâhı da onun manevi yönünün somut örnekleridir.

Sultan Selim-i Sâlis (Selimiye) Vakfı

Lâyık olursa cihanda bana taht-ı şevket

Eylemek mahz-ı sefadır bana nâsa hizmet (İlhâmi / III. Selim)¹⁷

İlhâmi mahlasıyla yazdığı yukardaki beytinde III. Selim insanlara hizmet için çalışacağını açıkça beyan etmişti. Bunu yapmanın en iyi yolu da vakıf müessesesi sayesinde olacağı için tahta geçtikten sonra kurmuş olduğu Selimiye Vakfı sayesinde günümüze kadar ulaşan birçok eser bırakmıştır. Bu vakıf Haremeyn Nezareti'ne bağlı olarak kurulmuş olup muhasebesi vakıf yöneticileri tarafından tutulmuştur. III. Selim, Eyüp Camisi'ni yaptırırken hazırlanmış olduğu birinci vakfiyesinde annesi Mihrişah Sultan vakıfları yöneticilerinin kurmuş olduğu bu vakfı da yöneteceğini ve iki vakfın birleştirilmesinden bahsetmiş ise de ikinci vakfiyesinde bu karardan vazgeçerek ayrı ayrı yöneticiler görevlendirilmesini şart etmiştir.¹⁸ Ancak muhasebe defterinden daha sonra Mihrişah Sultan Vakfı'nın Selimiye Vakfı'na ilhak edilerek birleştirildiği anlaşılmaktadır.¹⁹ Vakıf işleri kaymakam-ı mütevellî, vakıf kâtibi, vakıf ruznamçecisi ve câbisi (tahsildar) tarafından yürütülmüştür. Denetimi de yine Haremeyn Nezareti müfettişlerince gerçekleştirilmiştir.²⁰

III. Selim kurmuş olduğu vakfına oldukça güçlü bir gelir kaynağı sağlamıştır. Osmanlı vakıflarının ülkenin genel ekonomik ve siyasi durumuna bağlı olarak oldukça zor günler yaşadıkları bir zamanda kurulmuş olan Selimiye vakfı gelir kaynakları açısından oldukça iyi durumda olduğunu söyleyebiliriz. III. Selim'in güncel ekonomik şartların farkında olarak vakıf gelirlerini ona göre ayarladığı anlaşılmaktadır. Örneğin 12.09.1817-30.10.1818 tarihlerini kapsayan bir muhasebe defterine göre III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan vakfının da dahil edilmesiyle²¹ vakıf geliri 245.766,5 kuruş, gideri ise 109.933,5 olarak gerçekleşmiştir.²² Der-kise olarak ifade edilen kasada kalan miktar da 135.832 kuruştur. Darphane-i Âmire'den alınan borcun ödenmesiyle kasada 134.635,5 kuruş kalmıştır. Bunu daha geniş bir tabanda diğer vakıflarla kıyasladığımızda manzara daha net ortaya çıkacaktır. Tablo 1'de eski ve köklü on bir farklı vakfa ait gelir gider bilançoları gösterilmiştir. Bunlardan altı tanesi İstanbul, iki tanesi Bursa, bir tanesi Edirne, bir tanesi Amasya ve bir tanesi de Gebze'de bulunmaktadır. Bu vakıfların 1820-1821 yılına ait

¹⁷ Enver Ziya Karal, *Selim III.ün Hatt-ı Hümayunları*, TTK, Ankara 1942, s. 10.

¹⁸ *Vakfiye*, s. 34-35.

¹⁹ *Vakfiye*, s. 34; *BOA_EV_HMH_d_08508*, s. 5.

²⁰ *Vakfiye*, s. 34; *BOA_EV_HMH_d_08508*, s. 5.

²¹ Mihrişah Sultan Vakfı geliri 37.600 kuruştur.

²² *BOA_EV_HMH_d_08508*, s. 2-4. (Muhasebe defteri ilk kez kullanılmış olup sayın Yılmaz'ın bildirisinde kullanmış olduğu muhasebe defterlerinden daha yüksek bir gelir olduğu görülmektedir. Üstelik tahsil edilemeyen hala tahsiline çalışılan *bakâya* miktarı olan 91.908,5 kuruş ise dahil edilmemiştir.)

muhasabe kayıtlarına göre toplam gelirleri 252.265 kuruş iken Selimiye'nin 1818 yılı geliri neredeyse on bir vakfın gelirlerine eşit olduğu görülecektir. Bu durumu istisnai bir durum gibi değerlendiresek bile Selimiye'nin 1820 yılı toplam geliri 182.708,5²³ kuruştur ki bu tabloda verilen vakıfların tüm gelirlerinin %72'sine denk gelecek gelire sahip olduğu görülür. Bundan öte tablodaki vakıfların gelir gider bilançoları eksi bakiyelerde iken Selimiye Vakfı'nın kasada kalan miktarı vakfı bir yıldan daha fazla idare edebilecek miktardadır. Ayrıca III. Selim gelir fazlasını vakıf masrafları karşılandıktan sonra İrad-ı Cedid hazinesine aktarılacağını şart etmiştir ki bu da vakfın askeri, ekonomik ve sosyal bir hizmet aracı olarak şekillendirildiğini göstermektedir.²⁴ Sadece Selimiye Vakfı değil bir hatt-ı hümayunla Selimiye ile birlikte Mihrimah Valide Sultan, Sultan III. Mustafa'nın Laleli Çeşme ve Üsküdar Ayazma Camisi vakıf gelirleri fazlalarının İrad-ı Cedid hazinesine aktarılmasını sağlamıştır.²⁵ Her ne kadar kıyaslanamayacak kadar büyük olsa da Selimiye Vakfı'nın büyüklüğünü anlama adına en büyük vakıflardan birisi olan Süleymaniye Vakfı gelir ve giderlerine baktığımızda da Selimiye Vakfı'nın durumu daha netleşecektir. Süleymaniye'nin 1818 yılının Mart ayına ait yıllık muhasebesine göre geliri 48.779.928 akçe gideri ise 48.777.168 akçedir. Bu vakfın 1812 ve 1834 yılları arasında gelir ve gider bilançolarına bakıldığında giderlerinin daha fazla olduğu biraz sıkıntılı günler geçirmiş ancak 1834-38 yıllarında ise gelirleri tekrar artmıştır.²⁶

Tablo-1. 1820'lerde Bazı Vakıfların Yıllık Gelir ve Giderleri (kuruş)

	Vakıf Adı	Gelir	Gider	Fark
1	Sultan Ahmed Kütüphanesi ve Valide Sultan (Handan S.) Vakfı (Galata) ²⁷	66.075	109.445	-43.370
2	Bayezid Han Vakfı (Edirne) ²⁸	36.631	66.590	-29.959
3	Atik Valide Sultan (Üsküdar) ²⁹	36.564	47.646	-11.082
4	Nuruosmaniye Vakfı (İstanbul) ³⁰	32.780	76.992	-44.212
5	Şehzade Sultan Mehmed (İstanbul) ³¹	27.830,5	73.193	-45.362,5
6	Hz. Ebi Eyyub Ensari Vakfı (İstanbul) ³²	14750	24.472,5	-9.722,5
7	Cedid Valide Vakfı (Üsküdar) ³³	13.832,5	20.217	-6.384,5

²³ Yılmaz, a.g.b., s. 242.

²⁴ Vakfiye, s. 34.

²⁵ HAT_1490_16, (06.02.1805/06.Za.1219).

²⁶ Tevfik Güran, *Ekonomik ve Malî Yönleriyle Vakıflar Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları*, Kitabevi, İstanbul 2006, s. 93.

²⁷ TS_MA_D_01132, s. 3.

²⁸ TS_MA_D_01132, s. 8-9.

²⁹ TS_MA_D_01132, s. 6.

³⁰ TS_MA_D_01132, s. 4.

³¹ TS_MA_D_01132, s. 5.

³² TS_MA_D_01132, s. 3.

³³ TS_MA_D_01132, s. 7.

8	Gebe Çoban Mustafa Paşa Vakfı ³⁴	8.287,5	21.241,5	-12.954
9	Sultan Bayezid Han-ı Veli vakfı (Amasya) ³⁵	7.730,5	18.732,5	-11.002
10	Emir Sultan (Bursa) ³⁶	5.866,5	15.143,5	-9.277
11	Yıldırım Sultan Bayezid (Bursa) ³⁷	1.917,5	3.230	-1.312,5

Kaynak: TS_MA_D_01132, s. 3-16.

Selimiye Vakfı gelirlerini İzmir, Bursa, Ayazmend, Tire, Tatarpazarı, Çatalca, Hayrabolu, İpsala, Akmeşe ve Üsküdar gibi değişik yerlerde bulunan birçok çiftlik ve iltizam mukataası gelirleri, ibrişim işletmeleri ve vakıf adına yapılmış han, hamam, dükkân, ev, esnaf ve bekar odası, değirmen, kerişhane (işkembe işletmesi), boyahane, fırın, bahçe, bostan ve arsalar oluşturmaktadır.³⁸ Kuruluşundan elli yıla yakın bir zaman diliminde bu gelirlerin kendi içindeki genel dağılımlarına baktığımızda şu şekilde olduğu görülür: %66'sını dükkân, %8'ini imalathane, %5'ini arsa, %5'ini esnaf kethüdalığı,³⁹ yine %5'ini debbağ, %4'ünü çiftlik, %2'sini han, %2'sini değirmen, %2'sini bostan-bahçe, %1'ini de hamam oluşturmuştur.⁴⁰ Sonuç olarak vakfın ana gelir kaynakları; kira, mukataa ve iltizam gelirleri, malikane hisse gelirleri, tereke intikalleri ve vakfa ilhak edilen Mihrişah Sultan ve Tahir Efendi vakıflarının gelirleri oluşturmuştur.⁴¹

Vakıf giderlerini 1817-1818 yılı muhasebe defterini esas aldığımızda şu şekilde gerçekleştiği görülür: öncelikle vakıf çalışanlarının vazifeleri (ücretleri),⁴² vakfiyede ödenmesi şart olan masârifât-ı mu'tade (mutat harcamalar), Selimiye ve Eyüp Cami⁴³ ile Selimiye Hankâhı ve Camisi'nin şemi-i asel (bal mumu) ve revgân-ı zeyt (zeytin yağı) masrafları, Mihrişah Sultan Vakfı'nın çalışanları ve diğer masrafları ile tamir ve bakım gibi yeni durumlarda zuhur eden zuhûrât adı verilen masraflar oluşturmaktadır. Bu giderlerin kendi içerisindeki dağılımlarına bakıldığında en fazla giderlerin mutat giderler olduğu ve tüm masrafların %45'ini oluşturduğu görülür.⁴⁴ Vakıf çalışanlarına ödenen ücret tüm giderlerin sadece %18,3'ünü oluştururken Selimiye ve Eyüp Cami-

³⁴ TS_MA_D_01132, s. 15-16.

³⁵ TS_MA_D_01132, s. 13.

³⁶ TS_MA_D_01132, s. 10.

³⁷ TS_MA_D_01132, s. 12.

³⁸ Vakfiye, 17-26; BOA_EV_HMH_d_08508, s. 1-5; Yılmaz, a.g.b., s. 231.

³⁹ İltizam-ı kethüdalık-ı esnaf-ı gazzâzân; bedel-i iltizâm-ı kethüdalık-ı esnaf-ı kassabân-ı bakara, bedel-i iltizam-ı kethüdalık-ı esnaf-ı gazzâzân vs. bkz. EV_HMH_d_08508, s. 1.

⁴⁰ Yılmaz, a.g.b., s. 238 (Grafik 4).

⁴¹ Yılmaz, a.g.b., s. 231.

⁴² Vezâif. Vakıf ıstılahında "vazife" personele ödenen ücret anlamında olup sözlükte "belli bir süre için takdir edilen yiyecek, maaş, iş" anlamındaki vazife (çoğulu vezâif), İslâm kurumları tarihi ve fıkıh ilminde "belirli bir sürede yapılması istenen iş, tanımlanmış bir görev veya kadro" olarak tanımlanır. Bkz. Tuncay Başoğlu, "Vazife", DİA, Cilt: XLII, İstanbul 2012, s. 579.

⁴³ Muhasebe defterinde Hz. Halid olarak geçmektedir.

⁴⁴ Bu giderlerin içerisinde vakıf yöneticilerinin 12.165 kuruş maaşlar bulunmaktadır. Bunu maaş giderleriyle düşünürsek maaşların %29,3, mutat giderlerinin de %33,9 olduğu görülür. Ancak vakıf muhasebe kayıtlarında çalışanlar ve vakıf yöneticilerine yapılan ödemeler ayrı kaydedilmiştir.

leri ile Hankâh ve Hankâh Camisi bal mumu ve zeytin yağı masrafı %7,2 olarak gerçekleşmiştir.⁴⁵ Mihrişah Sultan vakfının çalışanlarına ödenen ücretler ve vakıf masrafları bu giderlerin içerisinde %17,2 gibi bir orana sahip olurken, zuhûrât adı verilen bakım onarım veya hesapta olmayan yeni durumlarda ortaya çıkan masrafların da %12,4 olarak gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶ Zuhûrât giderleri özellikle vakıf adına yüksek harcama gerektiren durumlarda doğal olarak artış göstermiş olup mesela Selimiye'nin yapılışına denk gelen 1802-1805 yılları arasındaki üç yıllık zaman diliminde giderlerin 641.833,5 kuruşa ulaştığı görülür.⁴⁷ Bunun dışında genel olarak vakıf gelir gider bilançoları açılışından sonra yarım yüzyıla yakın bir zaman diliminde bir iki yıl hariç sürekli kasa fazlası vermiştir.⁴⁸ Bunu vakıf gelirlerinin çoğunu piyasa rayicine uygun kiralardan oluşmasına bağlamak mümkündür. Ayrıca III. Selim'in şehzadeligi döneminde yaşanan siyasi bunalım ve saltanatının ilk yıllarına da denk gelen ağır ekonomik koşulların vakıfları zor durumda bıraktığını müşahade etmesinin rolü olduğu söylenebilir.⁴⁹ Çünkü kurmuş olduğu vakfa piyasa rayicine göre kira getirisi sağlayacak iş yerleri, dükkanlar ve sair binalar yapmıştır. Böylece hem kurduğu vakıf bu yatırım ve işletmeler sayesinde giderlerini karşılamış enflasyona yenik düşmemiş hem de İstanbul şehir hayatına ekonomik ve sosyal imkanlar sağlamıştır. Ne var ki zaman zaman yaşanan ağır ekonomik şartlar ve fiyatların artışı, örneğin 1810'da un fiyatlarında %100'e varan fiyat artışı, çalışanları oldukça zorlamıştır.⁵⁰ Aldıkları günlük ücret ve yemek paralarının pul olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kendisi de Ayasofya Vakfı'nın câbisi (tahsildarı) Câbî Ömer Efendi'nin geçim sıkıntısı başlığı altında verdiği bazı fiyatlardan ve vakıf muhasebe kayıtlarından⁵¹ yola çıkarak bunu görmek mümkündür. Ömer Efendi hayat pahalılığına ek olarak vakıf gelirlerinin toplanmasındaki sıkıntıyı da dile getirmişti ki bu durum büyük ihtimal bütün vakıfları zora sokmuştur. Bir yıl sonra ekme fiyatlarında padişahın devreye girmesiyle bir düzenleme yapılmış ise de ekme sıkıntısının çerçevesi oldukça büyük görünmektedir. Vatandaş 1811 yılında 90 dirhem ekmeği 3 paraya alırken 80 dirhem ekmeği artık 2 paraya almaya başlamıştı.⁵² Bu düzenlemeyle halk 1 akçeye 7,794 gr. ekme

⁴⁵ Bu masrafın 3.539,5 kuruşu Selimiye, 2.989 kuruşu Eyüp Cami geri kalanı da hankâh ve çalışanlarının odalarında yakılan bal mumu ve zeytin yağı içindir. Bkz. *EV_HMH_d_08508*, s. 5.

⁴⁶ *EV_HMH_d_08508*, s. 1-5.

⁴⁷ Bu miktar ilk yıl 148.308,5, ikinci yıl (1803-4) 250.390 kuruş üçüncü yıl ise 243.135 kuruşun toplamıdır. Bkz. Yılmaz, *a.g.b.*, s. 240 (Grafik 8). Bu noktada Selimiye Cami ve müştemilatının müstakil inşaat masraf defterlerine henüz ulaşamadığımızdan bu miktarın ne kadarının camiye harcanmış olduğunu söylemek mümkün değildir.

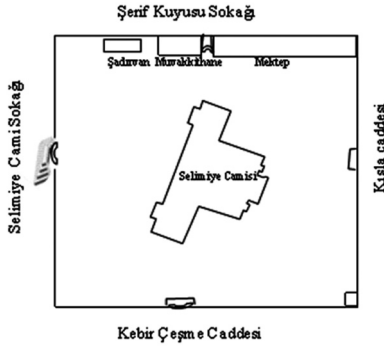
⁴⁸ Yılmaz, *a.g.b.*, s. 242 (Tablo 1).

⁴⁹ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 186-187.

⁵⁰ Un kile fiyatları; 1803'te 342,5 akçe, 1804'te 347,5 akçe, 1807'de 630 akçe, 1808'de 544,1 akçe, 1809'da 763 akçe iken 1810 yılında un kile fiyatı bir anda yüzde yüz artarak 1.241 akçeye fırlamış ve 1818 yılına kadar da 1.005 akçenin altına düşmemiştir. Bkz. Güran, *a.g.e.*, s. 123.

⁵¹ Güran, *a.g.e.*, s. 123 ve 147.

⁵² *Câbî Tarihi*, s. 775. (Bu durumda 1 akçe ile 1,485 gr. Mudurnu peyniri, 25,982 gr. lahana, 1,155 gr. lamba yağı, 1,732 gr. bal alınabilmektedir.) Câbî Ömer Efendi'nin verdiği fiyatlar piyasa

Plan-2: Selimiye Camisi Vaziyet Planı

Kaynak: Gözde Ramazanoğlu, a.g.t., s. 136.

üzere bazı çalışanların Atik Valide İmaretinden ve Laleli İmaretinden fodula⁵⁴ istihkakları bulunmaktaydı. Diğer yiyeceklerin temininde de aldıkları ücretin orta sınıf bir vatandaş için yeterli olabileceğini söyleyebiliriz. Genel anlamda fiyatların artışına bakılırsa durumun iyice kötüye gittiğini söyleyebiliriz.⁵⁵ Ayrıca bu durum çalışanların ek iş yapmalarına ya da iş bırakmalarına sebep olur diye Ömer Efendi vazifelerinin (ücretleri) zamanında verildiğini de eklemiştir.⁵⁶ Aşağıda da görüleceği üzere değişen şartlara göre çalışanların ücretlerin iyileştirmeler yapılmıştır.

Külliyenin Birimleri ve Çalışanlar

Cami

Külliyenin ana yapısı olan caminin temeli Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki bir belgeye, III. Selim'in sır kâtibi Ahmed Efendi'nin ruznâmesine ve Ayavansarayî'ye göre 26 Nisan 1802/23.Z.1216 Pazartesi günü törenle atılmıştır. 5.M.1220/5 Nisan 1805 tarihinde de ibadete açılmıştır.⁵⁷ Yeniçerilerin açılış

fiyatları olup vakıf muhasebesinde bal fiyatının aynı tarihte 117 akçe olduğu görülür. Bkz. Güran, a.g.e., s. 147.

⁵³ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târihi (Târih-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni Tahlîl ve Tenkidli Metin) I*, haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK, Ankara 2003, s. 712-713. (Câbi Târihi olarak anılacaktır) Ömer Efendi 1225 yılında fiyatların oldukça yükselmesinden halkın sıkıntıda olduğunu ifade ettikten sonra bir kıyye Mudurnu peynirinin 70 para (210 akçe), lahananın 4 para (12 akçe), revgan-ı şem' (lamba yağı) 90 para (270 akçe), asel (bal)'in 60 para (180 akçe) olduğunu ifade etmektedir. Biz burada Halil İnalçık'ın hesaplamalarına göre bir kıyye 400 dirhem 1 dirhem 1, 1,282945 (1 kıyye 311,7827 gr.) şeklinde hesaplanmıştır. Bkz. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005, s. 97.

⁵⁴ Pide şeklinde ince yassı ekmek. Bkz. Feridun Emecen, "Fodula", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 167.

⁵⁵ Güran, a.g.e., s. 147. 1817 yılında bal fiyatı 150 akçe olmuştur.

⁵⁶ *Câbi Târihi*, s. 712-713.

⁵⁷ TS_MA_E_0891_0010 (23.Z.1216/26.04.1802) belgede; "vazi'-ı esâs-ı câmi-i Selimiyye der-Üsküdar fî 23 Z. 1216 yevmü'l-isneyn; Ayrıca Ressam Hüsni, *Bedâyi'-i Âsâr-ı Osmâniyye*, Matbaa-i Bahriye 1335, s. 91; Ahmed Efendi, *III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, Yayına hazırlayan: Sema Arıkan, TTK, Ankara 1993, s. 373'te "...bu gün Üsküdar'da Kavak Sarayı mahalline ihyâ-kerde-i şâhâne olan ta'îmlü asker kışlağı kurbuna bir câmi-i şerif binâ ve

merasimine Nizam-ı Cedid askerlerinin çıkarılacağı şayiası çıkarması yüzünden birkaç hafta geç yapılmıştır.⁵⁸ Kitabesinde; caminin güzel bir tasarımla muttakilerin imamı Sultan Selim'in büyük bir nurdan yaptırdığını ifade eden aşağıdaki beyit, yeni bir tarzda yapılışını büyük bir nura benzetilmiş olması ondan elli yıl önce yapılmış Nuruosmaniye Camisi'ni hatıra getirmektedir. Nuruosmaniye Camisi'ni sık sık ziyaret edip mevlüt okutması bu caminin III. Selim üzerinde önemli bir etki bıraktığını göstermektedir.⁵⁹

*Yapdı â'lâ tarh ile câmi' imâmü'l-müttakîn
Bir mücessem nurdan bu mâbed-i Sultan Selim (1219/1804).*

Bina emini Eyüp Camisi'nin yeniden yapımında görev alan devlet ricâlerinden Uzun Hüseyin Efendi'dir.⁶⁰ Câbi tarihinde Padişah'ın Kavak Sarayı ve kışla yanında bir cami yaptırıp Selimiye şeklinde adlandırdığı yazılıdır.⁶¹ Caminin taşeronu⁶² Foti Kalfa'dır ki bu hizmetleri ona milleti arasında imtiyaz kazandırmıştır. Padişahın kendisine vermiş olduğu belgeye bakılırsa oldukça takdir ve beğenisini kazandığı rahatlıkla görülmektedir.⁶³ Hatta Foti kalfa ve ortağıyla ticari ilişkilere devam edildiği anlaşılmaktadır. Vakfiyeye göre Foti Kalfa ve ortağından satın alınan dükkân yine kendisine kiraya verilmiştir.⁶⁴

Caminin ibadet mekânı; iki yüz yirmi beş metrekare, kare planlı, tek kubbeli merkezi bir mekan ve kuzeyden eklenmiş mahfilden oluşmuştur. Mihrap bölümü Nuruosmaniye'de olduğu gibi bir miktar öne doğru çıkmış olup kesme küfeki taşından örgülü duvarlarla, kemerler üzerine oturan kubbesi Nuruosmaniye Camisi'ne benzemektedir.⁶⁵ İki yanda dışa açılan sofalarla şekillenen

---

ihyâsı için temel vaz'ü inşâsına mübâseret olundu." şeklinde ifade edilmiştir; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Ali Sâtu' Efendi, Süleymân Besim Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmî' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mârî Yapılar)*, Haz. Ahmed Nezihi Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s. 596 (bundan sonra Ayvansarâyî olarak anılacak) M. Gözde Ramazanoğlu, "Selimiye Camii ve Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 435; Tahsin Öz, *İstanbul Câmileri I-II*, TTK, Ankara 2015, s. 58; İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt: 1, İstanbul 1976, s. 259; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Cilt: 1, İstanbul 2001, s. 323.

⁵⁸ Ayvansarâyî, *a.g.e.*, s. 601.

⁵⁹ BOA.EV.HMH., d. 6960/2; Osman Taşkın, *Nuruosmaniye Camisi'nin Fiziki, İdari, Mali ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, İstanbul 2017, s. 245-246.

⁶⁰ Ayvansarâyî, *a.g.e.*, s. 596.

⁶¹ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi (Târîh-i Sultân Selim-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlil ve Tenkidli Metin*, Hazırlayan: Mehmet Ali Beyhan, TTK, Ankara 2003, s. 38 (Câbi Tarihi olarak anılacaktır).

⁶² Bu kavram M. Gözde Ramazanoğlu tarafından kullanılmıştır. Kevork Pamukciyan Foti Kalfa'ya verilen imtiyazdan yola çıkarak caminin mimarının Foti Kalfa olduğunu söylese de yapılan çalışmalar göstermiştir ki XVIII. yüzyılın sonlarında taahhüt usulü çalışan gayrimüslim müteahhitler devlet binalarının yapımında taşeron olarak kullanılmışlardır. Uygulama sonraki yüzyılda daha da yaygınlaşmıştır. Öz ifadeyle bir kişinin imzasını aramaktansa kolektif bir çalışmanın eseri olarak düşünülmemelidir. BOA_C.BLD_490'den naklen Oya Şenyurt, *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2011, s. 56; Bkz. Kevork Pamukciyan, "Üsküdar'daki Selimiye Camii'nin Mimarı Kimdir?", *Tarih ve Toplum*, Cilt: 13, Sayı: 74, Şubat 1990, s. 86-87.

⁶³ BOA_C.BLD_00098_04859, (Evâsıt-ı C. 1222/15-24.08.1807).

⁶⁴ Vakfiye, s. 24'te "...dört yüz kuruş muaccele ve senevî yüz altı kuruş müeccele ile yine mesfûr Foti zammıye icâr buyurdukları..." şeklinde devam etmektedir.

⁶⁵ Oktay Aslanapa, "Selimiye Camii", *Türk Ansiklopedisi*, MEB, Ankara 1980, s. 398.

yapıda alt kısımlar mermerden olup üst kısımlar küfeki taş ile yapılmıştır.⁶⁶ Osmanlı Arşivi'ndeki bir belgeden caminin alt kısımlarında, kapı ve pencerelerinde kullanılacak çift-taş adı verilen mermer taşın Marmara Adası'ndan getirildiği Kavak İskelesi yoluyla cami alanına taşındığı anlaşılır.⁶⁷ Cami Osmanlı baroku diye adlandırılan ve Nuruosmaniye Camisi'nde kullanılan bir üslubun karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Ana kubbe silmelerle belirlenen dört büyük kemere oturtulmuştur. Köşelerinde yüksekliğini vurgulayan süslemeli ağırlık kuleleri vardır.⁶⁸ Ana mekânın iki yanında revaklı yan galerileri kütle hareketlilik kazandırmıştır. Bunların altına da abdest muslukları yerleştirilmiştir. Cepheler ise çeşitli kıvrımlı mimari formlarla bezenmiştir. Selimiye Camisi'nde görülen bir yenilik de son cemaat yerinin köşk şeklinde hünkâr mahfiliyle bütünleşmesi ve yapıya dıştan birleşen bir kanat şeklini almasıdır. Hünkâr mahfilinin asimetrik kütleyle simetriden kaçınan yaklaşım ilgi çekicidir. Caminin alışılmış selatin camilerinden farklı olarak revaklı avlusu yoktur. Beden duvarları sanki mahallenin sokak sistemini bozmamak için çevrelenmiş avlu duvarlarına paralel değildir. Yüksek bir kaide üzerinde bulunan camiye avludan yükselen üç yönlü geniş merdivenlerle girilir.⁶⁹ Günümüzde üç taraflı avlu kapılarından giriş sağlanmaktadır. Kışla yönünde bulunan kapı İ. Hakkı Konyalı Kütüphanesi'nin (hünkâr mahfili) restorasyonu sebebiyle kapalı durumdadır.

Görevler, Görevliler ve Ücretleri

Vakfiyede dini hizmetlerle bedeni hizmetleri yapacak hademelerin (görevliler) ne yapacakları ve bunun karşılığında ne kadar vazife (ücret) alacakları tek tek belirtilmiştir. Külliyyede yapılacak toplam yüz sekiz cihet (görev) sayılmış ve bu cihetlerin yerine getirilmesi için hankâh şeyhi dahil kırk dört çalışan görevlendirileceği belirtilmiştir. Bunların otuz bir tanesi camide, yedi tanesi mektepte, yedi tanesi de hankâh ve hankâh mescidindedir (Çiçekçi Cami).⁷⁰ Son dönem Defter-i Esâs-ı Cihât (Görevlere Esas Defter)'e bakıldığında ise külliyyede çalışan sayısının elli dört olduğu görülmektedir. Özellikle hankâh mescidindeki cihet sayısında bir artış yaşanmıştır.⁷¹ Şartların değişmesiyle yeni cihetler ihdas edildiği anlaşılmaktadır.⁷² Şimdi bu çalışanların ne iş yaptıkları ve ne kadar ücret aldıklarını ele alalım.

⁶⁶ Ramazanoğlu, "a.g.m.", s. 435.

⁶⁷ BOA_C_EV_00220_10954, (12 L. 1216/15.02.1802), Marmara Adası'nda müslüman ve gayrimüslim taşıcı esnafı arasında niza çıkması üzerine yazılan emirde; on müslüman mermer işletmesini beş de gayrimüslim mermer işletmesinden Üsküdar'da Selimiye adıyla yapılan caminin kapı ve pencere sögelerinde kullanılmak üzere ihtiyacı olan -çift-taş tabir olunur seng-i mermer-lerin biran evvel kesilmesi ve bundan böyle bir iki aya kadar hazır edilmesi Kavak İskelesi'ne nakledilmesi istenmiştir.

⁶⁸ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989, s. 280.

⁶⁹ Ramazanoğlu, "a.g.m.", s. 435.

⁷⁰ Tablo-2.

⁷¹ Tablo-2 ve Tablo-3 karşılaştırıldığında vakfiyede; hankâh mescidinde mecsid ikinci imamı, ikinci kayyım, ikinci müezzin, müezzin-i salâ, tarifhân, naathân, mustahfız-ı mahfel-i hümayun, su-yolcu, ferraş-ı havlı ve helâ ve sirâci-i kanâdil-i abdesthâne ve helâ olmadığı ihtiyaca binaen ihdas edildiği anlaşılmaktadır.

⁷² Hankâh konusunda değinilmiştir.

Tablo-2: Sultan Selim Sâlis İbn-i Mustafa Sâlis Vakfiyesi'ne Göre Selimiye Külliyesi'ndeki Görevli ve Ücretleri İle Külliye Masrafları

	Görevli	Görevi ve Günlük Ücreti	Yemek Hakkı / Yıllık
1	Hatip ve Sermahfil	60 akçe	50 kuruş
2	Vaiz	Vaizlik ve sair baha 100 akçe	50 kuruş
3	Ulûm-ı Nafia hizmet-i tedrisi için	60 akçe	20 kuruş
4	Vaiz (Pazartesi)	30 akçe	20 kuruş
5	Vaiz (Cuma)	30 akçe	20 kuruş
6	İmam-ı evvel	110 akçe	50 kuruş
7	İmam-ı sâni	100 akçe	50 kuruş
8	Müezzin-i evvel	60 akçe	40 kuruş
9	Müezzin-i sâni	50 akçe	35 kuruş
10	Müezzin-i sâlis	50 akçe	35 kuruş
11	Müezzin-i râbi	40 akçe	35 kuruş
12	Müezzin-i hâmis	40 akçe	35 kuruş
13	Müezzin-i sadis	40 akçe	35 kuruş
14	Müezzin-i sâbi	25 akçe	20 kuruş
15	Kayyım-ı evvel	50 akçe	30 kuruş
16	Kayyım-ı sâni	40 akçe	35 kuruş
17	Kayyım-ı sâlis	35 akçe	35 kuruş
18	Kayyım-ı râbi	35 akçe	35 kuruş
19	Kayyım-ı hamis	35 akçe	35 kuruş
20	Kayyimân-ı mülâzım	30 akçe	20 kuruş
21	Naathân	20 akçe	20 kuruş
22	Tarifhân	20 akçe	20 kuruş
23	Devirhan	15 akçe	25 kuruş
24	Devirhan	15 akçe	25 kuruş
25	Mustahfız-ı oda-i kaimmakam	20 akçe	20 kuruş
26	Muvakkit	40 akçe ve saat tamiri için yıllık 25 kuruş	35 kuruş
27	Bevvâb-ı havlu-yı birûn	35 akçe ve süpürge vs. aylık 3 kuruş	25 kuruş
28	Mâhiyyeci	25 akçe, kandil vs. yıllık 185 kuruş	25 kuruş
29	Ser-bölük-i râhâbi	15 akçe	20 kuruş
30	Râhâbi	15 akçe	20 kuruş
31	Mezbelekeş (çöp atıcı)	10 akçe	20 kuruş
32	Mihrab vs.'de yakmak için balmumu	250 vukiyye, 2 büyük, 24 v. Küçük.	Yıllık
33	Zaviye mescidi mihrabında yakmak için	2 adet 10 vukiyye balmumu.	Yıllık
34	Cami ve zaviye mescidi ve minareler için	1875 vukiyye zeytin yağı.	Yıllık
35	Kayyimân ve Ferrâşana peştamal bahası	25 kuruş	Her Ramazanda
36	Kayyimân ve Siracıyâna fitil, sabun, çarub, sünger	12 kuruş	Her Ay
37	Müezzinân ve Kayyimânın talimhane odaları için buhur ve kahve	25 kuruş	Ramazan Ayında

38	Mekteb-i şerif muallimi	50 akçe	35 kuruş
39	Halife-i mekteb	40 akçe	30 kuruş
40	Şeyhülkurra	30 akçe	20 kuruş
41	Şeyhülkurra'dan talim eden 10 talebenin her birine günlük	2'şer akçe	
42	Ulum-ı nafia tedrisi (dersiam) için	25 akçe	20 kuruş
43	Hâce-i meşk (talim-i hatt için)	20 akçe	20 kuruş
44	Bevvâb-ı mekteb ve ferrâş-ı kenif	20 akçe	20 kuruş
45	Kur'an taliminde devamlı olan kırk çocuğun her birine aylık	40 para ve her Ramazan'da birer kabâne (üst giysi)	
46	Sıbyanlardan mülazım olarak 20 tanesine	30 para	3'er kuruş yemek
47	Mekteb'in kışlık kömür masrafı için	75 kuruş	Yıllık
48	Çocukların mesireye götürülmesi için	80 kuruş	Yıllık
49	Mekteb'in süpürge, su testi ve bardağı için	5 kuruş	Aylık
50	Hankâh'da şeyh efendi	120 akçe	150 kuruş
51	İmam-ı mescid-i zaviye	30 akçe	25 kuruş
52	Müezzin-i mescid-i zaviye	10 akçe	10 kuruş
53	Kayyım-ı mescid-i zaviye	10 akçe	10 kuruş
54	Zaviye'de âbkeş	12 akçe	10 kuruş
55	Zaviye'de bevâb ve ferrâş-ı meydan	10 akçe	10 kuruş
56	Zaviye'de tabbâh	20 akçe	10 kuruş
57	Zaviye'de sakin dervişlerin her birine	5'er akçe	5'er kuruş
58	Hankâh masrafları için; Matbah-ı amire'den günlük 1 kile pirinç ve Selimiye arazisinden muallimân bostan-ı ocağı neferatına tertibinden nân-ı aziz tayinatından her biri ikişer parelik olarak günlük 20 aded nân-ı aziz		
59	Üsküdar'da muallimat ocağına mahsus kasaptan günlük 10 vukiyye lahm-ı ganem tayinatı buyurulup, her gün 10 parelik nân-ı aziz ve 3 vukiyye erz ve 3 vukiyye lahm-ı ganem şeyh efendi olanlara verilip, 30 parelik nân-ı aziz 7 vukiyye erz ve 7 vukiyye lahm-ı ganem hankâh-ı mezkûrede sakin talebe ve dervişâna hergün verile.		
60	Şeyh efendi olanlara aylık 45 kuruş taamiye ve aylık 6 vukiyye revgan-ı zeyt ve hatm-i hâcegan akabinde mevcut olan zevât-ı kirami taltif eylemek için her ay 3 vukiyye şeker aynen teslim oluna		
61	Hankâh'da sakin dervişler için aylık 90 kuruş taamiye, matbah için her ay 5 vukiyye revgân-ı zeyt verile ve hankâh hücrelerinin her birine aylık 2 vukiyye revgan-ı zeyt verile.		
62	Mescid-i mezkûr lazimesi için her ay 2,5 vukiyye zeyt ve her ay 2 vukiyye şemî-i revgân verile.		

Kaynak: VGMA_Defters_643, s. 15-36.

Hatip: Camide görevlendirilenlerin başında hitabet görevini yapan hatip gelmektedir. Cami cemaatine etkili ve güzel konuşma sanatında mahir kimselere hatip denilmiştir.⁷³ Özellikle Cuma hutbelerinde ve çeşitli zamanlarda dini içerikli konuşmalar yapabilecek ilmi yeterlilikte olmaları gerekmiştir. Vakfiyede hatip efendiye aynı zamanda sermahfil görevi de verilmiştir. Hitabet görevi için günlük elli akçe, sermahfillik için on akçe toplamda altmış akçe, yıllık elli kuruş da yemek parası almıştır.⁷⁴ 1863 yılında eski ve yeni maaşı

⁷³ Mahmut Kaya, "Hitâbet", *DİA*, Cilt: XVIII, İstanbul 1998, s. 156.

⁷⁴ Tablo-2; VGMA, *Hazine* 92, s. 12.

birlikte aylık seksen kuruş maaş yıllık yirmi kuruş da yemek parası aldığı görülmektedir.⁷⁵

Vaiz: Sözlükte “*öğüt vermek, uyarmak, sakındırmak*” anlamındaki vaaz “*bir topluluğa dinî ve ahlâkî konularda nasihat etmek, dinleyenlerin kalplerini iyiliğe ısındırarak sözler söylemek, uhrevî mükâfat ve azaba dair bilgiler vererek teşvik ve ikazda bulunmak*” şeklinde tanımlanır.⁷⁶ Vakfiyede de buna uygun olarak tefsir ve hadis ilminde etkili söz ve nasihatte iktidar sahibi, kürsüye yaraşır birilerinin vaiz olması şartı belirtilmiştir.⁷⁷ Camide bu anlamda üç tane vaiz görevlendirilmiştir. Birincisi vaiz-i cuma olup vaizlik görevi karşılığında altmış akçe ve başka masrafları için ayrıca kırk akçe verilirken, yıllık elli kuruş da yemek parası ödenmiştir. Bu göreve ait kayıtlara 1940'lara kadar rastlanmaktadır. Görevlere Esas Defter'de 1946 yılına ait kayda göre cuma kürsü vaizliği görevinde bulunan Fahri Ültar Beylerbeyi kürsü vaizliğine tayin edilmiş boş kalan bu göreve de Nusretiye cami vaizi Cevdet Edis nakledilmiştir.⁷⁸ Diğer bir vaiz ise Pazartesi öğle namazından sonra hazır olan cemaate hitap etmek için görev yapmıştır. Vakfiyeye göre bu görev karşılığında günlük otuz akçe, yıllık yirmi kuruş yemek parası ödenmiştir. Aynı görevi Perşembe öğle namazından sonra hazır olan cemaate yapan vaiz efendi de aynı ücreti ve yemek parasını almıştır. Görevli defterinde Perşembe vaizliği görev kaydı 1964 yıllarına kadar takip edilebilmektedir.⁷⁹ Nihayetinde camide her Pazartesi, Perşembe ve Cuma günleri öğlen namazından sonra vaaz u nasihat yapılmıştır.

Dersiâm: Medreselerde öğrencilere ve camilerde halka açık dersler veren müderrislere dersiâm denilmiş olup XVII. ve XVIII. yüzyıllarda müderrislerin unvanı olarak daha sık kullanılmıştır. Bundan başka cami ve medreselerdeki “*dersiye*” hizmetleri genellikle dersiâmlar tarafından yerine getirilmiştir.⁸⁰ Aynı şekilde Selimiye vakfiyesinde de “*ulûm-ı nâfia hizmet-i tedrisi*” adı altında bir cihet mevcuttur. Vakfiyeye göre haysiyet ve fazilet sahibi, alimlere yakışır bir olgunlukta, becerikli bir zatın ilim talebelerine her fenden faydalı ders vermesi istenmiştir.⁸¹ Hazine defterinde “*dersiâm bâ şart-ı ders-i âmiyye-i nâfia*” şeklinde kaydedilmiştir.⁸² Bu görevi yerine getirene günlük altmış akçe, yıllık yirmi kuruş yemek parası ödenmiştir. 1867 yılında bu görevde Fatih dersiâmlarından Abdurrahim Efendi'nin olduğu anlaşılmaktadır. Aynı tarihlerde camide faydalı ilimler dersi için, çeşitli zamanlarda yapılan zamlarla birlikte, aylık yüz kırk dört kuruş maaş, yıllık elli kuruş da yemek parası almıştır. Esas Defter'de 1922'ye kadar kaydının devam ettiği görülmektedir.⁸³

⁷⁵ Tablo-3.

⁷⁶ Hasan Cirit, “Vaaz”, *DİA*, Cilt: XLII, İstanbul 2012, s. 404.

⁷⁷ Tablo-2; *VGMA*, Hazine 92, s. 12.

⁷⁸ *VGMA_DEFTER_00117_00093*, s. 358-359.

⁷⁹ Tablo-3.

⁸⁰ Mehmet İpşirli, “Dersiâm”, *DİA*, Cilt: IX, İstanbul 1994, s. 185.

⁸¹ *Vakfiye*, s. 26.

⁸² Tablo-2; *VGMA*, Hazine 92, s. 12.

⁸³ Tablo-3.

İmamlar: Esas görevi namaz kıldırmak olan imamların vakfiyede kıraatte doğruluğu herkes tarafından kabul edilen, insanlar tarafından sevilen ve imamlık şartlarına liyakati olup ilim sahibi bir kimse olması istenmiştir.⁸⁴ Bunun yanında bazı görevleri yerine getirmeleri karşılığında alacakları ücretler belirtilmiştir. Camide imam-ı evvel ve imam-ı sâni olmak üzere iki imam görevlendirilmiştir. Son döneme ait Esas Defter’de vakfiyeye uygun olarak bu görevlerin devam ettiği görülür. İmam-ı evvel başta imamet görevini yerine getirmesi karşılığında günlük altmış akçe, riyaset (idarecilik) için on akçe, fecir vaktinde yasinhânlık için on akçe, öğlen vaktinde fetihhânlık için on akçe, ikindi vaktinde nebehânlık için on akçe, Cuma günü cami mahfilinde devirhânlık için on akçe toplamda yüz on akçe almıştır. Birinci imam 1863 yılı kayıtlarına göre imamlık ciheti için aylık yüz altmış kuruş, devirhânlık için aylık yirmi kuruş maaş günlük üç çift fodula⁸⁵ aldığı anlaşılmaktadır. Sonraki yıllarda yapılan zamlarla, sırayla yüz yetmiş kuruş, yüz doksan sekiz kuruş ve son olarak iki yüz elli kuruş olmak üzere, 1920 yılında toplam sekiz yüz kuruş maaşa ulaştığı görülmektedir.⁸⁶

Riyaset görevi dışında imam-ı evvelin yapmış olduğu aynı görevleri yapan imam-ı sâni vakfiyede toplamda günlük yüz akçe ücret, yıllık elli kuruş da yemek parası almıştır. Aynı görevleri yapıyor olmaları ve günümüze kadar gelen uygulamalara bakılırsa imam-ı evvel ve imam-ı sâninin nöbetleşe görev yaptıkları söylenebilir. Ancak son döneme ait Esas Defter’de vakfiyede imam-ı sâniye meşrut fecir vakti yasinhanlık ciheti kayıtlı değildir. Buna göre imam-ı evvelin her sabah namazında camide bulunması gerekmiş gözükmektedir. İmam-ı sâninin aldığı maaş yapılan zamlarla önce üç yüz on kuruşa, 1897 yılında yapılan zamlarla dört yüz yirmi dört kuruşa ulaşmıştır. Ardından yapılan zamlar ve fodula bedeli ile birlikte dört yüz yetmiş altı kuruş olmuştur.⁸⁷ Selatin camilerinden Nuruosmaniye Cami imam-ı evvelinin 1879 yılında dört yüz altmış kuruş, 1917 yılında ise maaşı sekiz yüz on kuruş olmuştur. Anlaşılan o ki Selimiye ve Nuruosmaniye Camileri aynı kategoride değerlendirilerek imamlarına aynı ücret ödenmiştir.⁸⁸

Müezzinler: Vakfiyede müezzinlik görevi için yedi kişi görevlendirileceği kaydedilmiştir. Güzel ve nağmeli bir sese sahip, Bilal-i Habeşi makamı ve namaz erkanına sahip birilerinin müezzin olması istenmiştir. Müezzinlerin başlıca görevleri; çeşitli vakitlerde ve değişik zamanlarda camide kâmet,⁸⁹ Kur’an okuma, ramazan ve mübarek gecelerde güzel bir şekilde Ezân-ı Muhammedi okuma ve günümüzde pek uygulandığını söyleyemeyeceğimiz temcîd⁹⁰ oku-

⁸⁴ Vakfiye, s. 26.

⁸⁵ İnce yassı pide şeklinde eklemek.

⁸⁶ Tablo-2 ve Tablo-3; VGMA, Hazine 92, s. 13.

⁸⁷ Tablo-3; VGMA, Hazine 92, s. 13.

⁸⁸ Taşkın, a.g.t., s. 303.

⁸⁹ Aslı “ikâmet” olup farz namazlardan önce namazın başlamak üzere olduğunu belirli sözlerle duyurmayı ifade eden bir terimdir. Türkçede ikâmet için “kâmet getirmek, kâmetlemek ve kâmet okumak” tabirleri kullanılır. Ayrıntılar için bkz. Vecdi Akyüz, “İkâmet”, DİA, Cilt: XXII, s. 16.

⁹⁰ Temcîd: Türk dini musikisi formlarındandır. Sözlükte “tâzîm ve senâ etmek” anlamındaki temcîd minarelerde ezandan ayrı olarak Allah’a yapılan dua, tazarru ve münâcâtlar hakkında kullanılmıştır. Üç aylarda recebin ilk gecesiyle başlayıp ramazanın teravîh kılınan ilk gecesine kadar yatsı namazının ardından, ramazanda ise sahurdan sonra müezzinler tarafından halkın iştirakiyle

mak gibi çeşitli görevlerdir. Yedi müezzinden müezzin-i evvel fecirden yatsı namazına kadar müezzinlerin yapacağı görevleri organize ve idare ederdi. Bunun için de ayrıca diğerlerinden farklı olarak riyâset adı altında günlük beş akçe ücret almıştır. Bundan başka müezzinlik için günlük otuz, ramazanda teravih namazı arasında aşır okumak için on, Cuma günü müezzin-i salâ ciheti için beş, ramazanda temcîdhânlik için beş, ikinci namazından önce müezzin mahfilinde mülkhânlik için beş akçe toplamda altmış akçe almıştır. Bunda başka bir de yıllık kırk kuruş yemek ücreti almıştır.⁹¹ 1872 yılı kayıtlarına göre aylık maaşının eski ve yeni zamla birlikte yüz elli kuruş sonra elli kuruş daha eklenerek iki yüz kuruş olmuştur. Bunlara ek olarak günlük iki çift de fodula almıştır.⁹² Müezzin-i sâni de yine aynı görevleri yerine getirmiştir. Toplamda günlük elli akçe ücret almışken yıllık yemek ücreti müezzin-i evvelden farklı olarak otuz beş kuruştur. 1877 yılı kayıtlarına göre müezzin-i sâninin eski ve yeni zamla birlikte toplam yüz seksen altı kuruş otuz para maaş, buna ek olarak aylık yirmi dört kuruş fodula bedeli aldığı görülmektedir.⁹³ 1879 yılında Nuruosmaniye Cami müezzin-i sâni de aynı şekilde yüz seksen altı kuruş otuz para aldığı görülmektedir.⁹⁴ Müezzin-i sâlis de yine aynı görevler karşılığında aynı ücretleri almıştır. Son dönemlerde ise yüz yetmiş üç kuruş maaş ve yirmi dört kuruş fodula bedeli almıştır. Müezzin-i râbi müezzinlik görevi için yirmi beş akçe, müezzin-i ahşâmi için beş akçe, müezzin-i salâ müezzinliği için beş akçe, temcîdhanlık için beş akçe olmak üzere toplam kırk akçe günlük ücret almıştır.⁹⁵ 1878 yılı kayıtlarına göre aylık yüz altmış kuruş maaş, yirmi dört kuruş iki çift fodula bedeli aldığı anlaşılmaktadır.⁹⁶ Müezzin-i hâmis de yine müezzin-i râbi gibi aynı görevleri yapmış aynı ücreti almıştır.⁹⁷ Yüzyılın sonlarına ait kayıta müezzin-i hâmis yüz kırk altı kuruş otuz para maaş, yirmi dört kuruş da fodula bedeli aldığı görülmektedir. Müezzin-i sâdis diğer müezzinler gibi aynı görevleri yerine getirmiş sadece onlardan farklı olarak cuma günü günlük beş akçe ile iç mahfel mükebbirliği⁹⁸ yapmıştır. Bu görevi karşılığında ise günlük toplam kırk akçe, yıllık otuz beş kuruş da yemek parası almıştır.⁹⁹ Son dönem kayıtlarına göre müezzin-i sâdis yüz elli kuruş maaş, yirmi dört kuruş da fodula bedeli almıştır.¹⁰⁰ Müezzin-i

minarenden okunurdu. Temcîd sahur vaktinde okunduğundan halk arasında “sahur” manasına da geldiği ifade edilmektedir. Cami ve tekkelerde temcîde çıkmak ve temcîd okuyacak topluluğu yönetmek müezzinlerin ve zâkirlerin önemli görevlerindendi. Bkz. Ubeydullah Sezikli, “Temcîd”, *DİA*, Cilt: XL, İstanbul 2011, s. 410-411.

⁹¹ Tablo-2; *VGMA*, Hazine 92, s. 14.

⁹² Tablo-2 ve Tablo-3.

⁹³ Tablo-3.

⁹⁴ Taşkın, *a.g.t.*, s. 306.

⁹⁵ Tablo-2.

⁹⁶ Tablo-3.

⁹⁷ Tablo-2.

⁹⁸ Mükebbir; tekbir getiren demek olup namaz esnasında imamın tekbirlerinin duyulmadığı yerlerde cemaatin namaza uymasını sağlamak için yüksek sesli olarak tekrar eden kişidir.

⁹⁹ Tablo-2; *VGMA*, Hazine 92, s. 14.

¹⁰⁰ Tablo-3.

sâbi ise diğerlerinden farklı olarak günlük yirmi akçe ile müezzinlik görevinin dışında günlük beş akçe ile külliye içinde yer alan nakşibendî hankâhının yanında büyük çeşmenin taskeşliğini¹⁰¹ yapmıştır. Yıllık yirmi kuruş da yemek ücreti almıştır. Bunun da yine müezzin-i sâdis gibi en son kayıtlara yansıyan maaşı yüz elli kuruş olup aldığı fodula bedeli de yine diğerlerinde olduğu gibi yirmi dört kuruştur.¹⁰² Yukarıda iki örnekte de olduğu gibi aynı tarihlerde Nuruosmaniye Cami müezzinleri de aynı ücreti almışlardır.¹⁰³

Na'thân: Na'at; Hz. Muhammed için yazılan övgü şiiri olarak tanımlanır. Özellikle Fars ve Türk edebiyatlarında Resûlullah'ı öven şiirlerin yaygın adı haline gelmiştir.¹⁰⁴ Bunları nağmeli şekilde okuyanlara da "na'at okuyan" anlamında na'thân denilmiştir. Vakfiyeye göre na'at hizmeti için günlük yirmi akçe, yıllık yirmi kuruş yemek bedeli ödenmiştir.¹⁰⁵ 1874 yılında ise bu görevi yapanlara elli kuruş aylık ödendiği görülür.¹⁰⁶

Devirhân: Camilerde namaz vakitlerinden önce Kur'an okumakla görevli olanlarla ilgili kullanılan bir tabirdir.¹⁰⁷ Vakfiyeye göre cuma günü cami mahfelinde iki devirhân görev yapmış ve günlük on beş akçe, yıllık yirmi beşer kuruş yemek ücreti verilmiştir.¹⁰⁸ 1878'lerde her ikisine de kırk kuruş maaş ödendiği, bir çift de fodula verildiği görülür.¹⁰⁹

Mustahfız-ı oda-i kaimmakam: Vakıf yöneticisi müteveli kaymakamına mahsus odanın muhafazası ve bakımı için vakfiyeye göre günlük yirmi akçe, yıllık yirmi kuruş da yemek parası ödenmiştir.¹¹⁰ Yüzyılın sonlarında vakıf yönetimi Evkaf Nezareti memurlarınca yapıldığından bu hizmet alanına ait kaydın Esas Defterde olmadığı görülür.¹¹¹

Mezbelekeş: Külliye çöplerinin uzaklaştırılmasından sorumlu görevliye mezbelekeş yani çöpçü denilmiştir.¹¹² Vakfiyeye göre mezbelekeşlik için günlük on akçe, yıllık yirmi kuruş da yemek parası almıştır.¹¹³ 1912'deki kayıtlara göre altmış iki kuruş maaş, yirmi kuruş da yıllık yemek ücreti aldığı görülür.¹¹⁴

¹⁰¹ Çeşmenin su tasımı her gün akşam muhafaza ederek tekrar sabah yerine koyan kimselere "taskeş" o işe de "taskeşlik" denilmektedir. "...maileziz çeşmesinde bir kimesne taskeş olub çeşme-i mezkûrun tasımı giceleri hıfz ve gündüzleri ise yerine vazı' idib bu hizmeti mukâbelesinde gâllât-i mezkûreden yevmi beş akçe ber-mutasarrıf ola." Bkz. Vakfiye, s. 32.

¹⁰² Tablo-3.

¹⁰³ Taşkın, a.g.t., s. 306.

¹⁰⁴ Mustafa Çiçekler, "Na'at", *DİA*, Cilt: XXXII, İstanbul 2006, s. 435.

¹⁰⁵ Tablo-2; Tablo-1; *VGMA*, Hazine 92, s. 16.

¹⁰⁶ Tablo-3.

¹⁰⁷ Arapça olan "devir" yukardan aşağıya okumak ile Farsça olan "hân" yine okumak manasındadır. Bkz. M. Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: I, MEB, İstanbul 1983, s. 436.

¹⁰⁸ Tablo-2.

¹⁰⁹ Tablo-3.

¹¹⁰ Tablo-2; *VGMA*, Hazine 92, s. 16.

¹¹¹ Tablo-3.

¹¹² Mezbelekeşân; sarayın süprüntülerini denize dökenler hakkında kullanılır bir tabirdir. Mezbele; Arapça süprüntülük, pislik dökülen yer, keşân da Farsça çekici, kaldıran demektir. Türkçe'de karşılığı çöpçüdür. Pakalın, a.g.e., Cilt: II, s. 528.

¹¹³ Tablo-2; *VGMA*, Hazine 92, s. 16.

¹¹⁴ Tablo-3.

Tablo-3: Görevlerin Esas Defterine Göre Selimiye Külliyesi Çalışanları

	Görevli	Görev Yeri	Aylık Ücreti	Yemek (Yıllık Fodula (Günlük))	Kaydın son tarihi
1	Vaiz (Perşembe)	Camide	80 kuruş	20 kuruş	1964
2	İmam-ı Evvel	Camide	800 kuruş	3 çift fodula	1336
3	Vaiz (Pazartesi)	Camide	144 kuruş	20 kuruş	1341
4	Ulum-ı nâfiâ (Dersîâm)	Camide	144 kuruş	50 kuruş	1341
5	Şeyhülkurrâ	Mekteb	90 kuruş	1 çift Fodula	1327
6	Cuma Kürsü Vaizi: 12.10.935 gün ve 20 sayılı kanun ve bu kanunun 27.11.945 sayılı onayı ile Fahri Ülter Beyler Bey'e Cuma kürsü vaizliğine tayin edilmiştir.				1947
7	İmam-ı sâni	Camide	476 kuruş		
8	İkinci imamın birinci imamlığa üçüncü imamın ikinci imamlığa teselsülen atanması				1949
9	İmamet ve Hitabet	Camide	390 kuruş	86 kuruş (36 krş. Laleli)	1930
10	Tariffhân	Camide	50 kuruş	20 kuruş (Atik Valide)	1327
11	Muvakkit	Camide	174 kuruş, 25 kuruş. (saat tamiri için)	35 kuruş (Atik Valide)	1336
12	Müezzin-i evvel	Camide	200 kuruş	2 çift fodula	1341
13	Müezzin-i sâni	Camide	186 kuruş 30 para	Aylık 24 kuruş fodula b.	1341
14	Müezzin-i sâlis	Camide	173 kuruş 20 para	Aylık 24 kuruş fodula b.	1341
15	Müezzin-i Rabi	Camide	160 kuruş	Aylık 24 kuruş fodula b.	1926
16	Müezzin-i hamis	Camide	146 kuruş 30 para	Aylık 24 kuruş fodula b.	1339
17	Müezzin-i sadis	Camide	150 kuruş	Aylık 24 kuruş fodula b.	1321
18	Müezzin-i sabi	Camide	150 kuruş	Aylık 24 kuruş fodula b.	1330
19	Kayyim-i evvel	Abdest Odası	173 kuruş 20 para	2 çift fodula (Laleli)	1327
20	Kayyim-i sâni	Camide	160 kuruş	2 çift fodula (Laleli)	
21	İmamet ve hitabet: Fehmi Talu, Fehminin ölümü ile 1942'de Ahmet Rüstü tayin edilmiş. Daha sonra cami ikinci imamı Mustafa Duru Örs teselsülen nakledilmiş. 1949. (Latin harflerle yazılmış notu özeti)				1949
22	Kayyim-i sâlis	Camide	146 kuruş 30 para	2 çift fodula (Laleli)	1323
23	Kayyim-i râbi	Camide	150 kuruş	2 çift fodula (Laleli)	1327
24	Kayyim-i hamis	Camide	150 kuruş	2 çift fodula (Laleli)	1327
25	Kayyim-i sadis	Camide	150 kuruş	2 çift fodula (Laleli)	1327
26	Mâhiyyeci	Cami- Zaviye	50 akçe	20 kuruş	1327
27	Bevvâb-ı Mekteb Ferrâş-ı Kenif	Mekteb	25 kuruş	20 kuruş	1297
28	Devirhân	Camide	40 kuruş	1 çift Fodula	1327
29	Mekteb-i Halife	Mekteb	80 kuruş	30 kuruş	1313
30	Devirhân	Camide	40 kuruş		1327
31	Naathân	Camide	50 kuruş		1327
32	İmamet	Ahmed Ağa Mescidi	79 kuruş (1327'de)		1943
33	Müezzin ve Kayyim	Ahmed Ağa Mescidi'nde	200 kuruş		1926
34	Bevvâb-ı Havlı-yı birûn ve ferrâş ve sırâcî	Cami	84 kuruş	20 kuruş	1331
35	Mezbelekeş	Cami	62 kuruş	20 kuruş	1331

36	Müezzin-i evvel	Hankâh	40 kuruş	60 kuruş	1330
37	Naathân	Hankâh	10 kuruş		1330
38	Devirhân	Hankâh	10 kuruş		1330
39	Kayyim-i Evvel	Hankâh	70 kuruş	60 kuruş	1330
40	Ferrâş-ı derûn ve birûn	Hankâh	20 kuruş		1330
41	Müderislik	Priştine Kazsında Medrese-i Cedid	Yevmi 100 akçe		12 Ca. 1300
42	Ser-bölük râhâbî	Külliyeye	Yevmi 5 akçe		1335
43	Râhâbî	Aynı yerde	Yevmi 15 akçe		1335
44	Râhâbî-yi Çeşmeâ	Yıldız Kasrı pişgâhında	Yevmi 15 akçe		1297
45	Ğulâm-ı miftâh râhâbî	Külliyeye	Yevmi 15 akçe		1303
46	Şeyh (Mehmed Said Efendi)	Hankâh	500 kuruş	250 kuruş	1332
47	Hitâbet-İmâmet	Hankâh	319 kuruş		1340
48	Devirhân	Hankâh	200 kuruş		1340
49	Mustahfiz-ı mahfel-i hümâyûn	Hankâh	30 kuruş		1340
50	Müezzin-i sâni	Hankâh Mescidi	60 kuruş	60 kuruş	
51	Ta'rifhân	Hankâh Mescidi	20 kuruş		
52	Devirhân	Hankâh Mescidi	20 kuruş		
53	Kayyim-i sâni ve müezzin-i salâ	Hankâh Mescidi	80 kuruş	60 kuruş	1337
54	Râhâbî	Hankâh	10 kuruş	40 kuruş	1335
55	Ferrâş-ı havlı ve helâ ve sirâci-i kanâdil-i abdesthâne ve helâ	Hankâh	40 kuruş	30 kuruş	1330
56	Tabbâh	Hankâh	80 kuruş		
57	İmâm-ı sâni	Hankâh Mescidi	200 kuruş	Yevmi 1 çift fodula Atik Valide İmaretinden	
58	Fetihhân	Hankâh Mescidi	20 kuruş		Bu dahi
59	Bevâb ve ferrâş-ı meydân	Hankâh	30 kuruş	30 kuruş	
60	Âbkeş	Hankâh	30 kuruş	30 kuruş	1330

Kaynak: VGMA_DEFTER_00117_00093.

Kayymılar: Cami ve mescid vakıflarının mütevellileri veya mütevellinin emrinde vakıf malını koruyan kişilerin kayyim diye anılması, zamanla cami ve imaretlerin bakım ve temizliğini üstlenen grevlilere de kayyim denilmesine neden olmuştur.¹¹⁵ Vakıf mallarını bakıp gözeten ve temizliğini yapan bu görevliler külliyyede önemli bir görev üstlenmişlerdir. Cami içinde, padişahın ziyaretlerinde kullandığı mahfil-i hümâyunda, caminin etrafında, merdivenlerde temizlik ve aydınlatma ile yerlerde serili halı, kilim, hasır gibi sergiler ilk başta göze çarpan şeyler olduğundan dikkat edilmesi gerekmiştir. Ayrıca sürekli kullanılan muslukların etraf temizliği, tuvaletlerin temizliği ilk göze çarpan ve dikkat edilmesi gereken yerlerdendi. Zira insanların sürekli kullandıkları hatta çoğu zaman da dikkatsiz kullandıkları bu yerlerde hoşla git-

¹¹⁵ İsmail Özmel, "Kayyim", *DİA*, Cilt: XXV, İstanbul 2002, s. 107-108.

meyan manzaralarla karşılaşmak mümkündür.¹¹⁶ Vakfiyeye göre biri riyâset görevini de yerine getirecek beş, bir de stajyer kayyım diyebileceğimiz *kayyım-ı mülâzım* olmak üzere altı kayyım görev yapmıştır.¹¹⁷ Kayyım-ı evvel kayyım-lık görevi için günlük yirmi, riyâset için on, padişah mahfili ve abdest odası muhafazası için beş, hatip ve vaiz seccadeleri ve merdivenin muhafazası için beş, kandil yakmak için on akçe, toplam elli akçe, otuz kuruş da yıllık yemek parası almıştır.¹¹⁸ Padişah mahfilinin önemine binaen burasının sorumluluğu en kıdemli olan kayyım-ı evvele verilmiştir. Ayrıca hatip ve vaizlerle kıdemli birinin ilgilenmesi dini hizmette yapmış oldukları göreve verilen değeri göstermektedir. Kayyım-ı evvelin 1872 yılı kayıtlarına göre yüz yetmiş kuruş yirmi para maaş, Laleli İmaretinden de iki çift fodula aldığı görülmektedir. Bu görevle ilgili kayıtlar 1910 yıllarına kadar takip edilebilmektedir.¹¹⁹ Vakfiyeye göre kayyım-ı sâni ise; kayyım-lık için günlük on beş, cami kandillerini yakmak için beş, Kur'anların muhafazası için beş, iki büyük ve iki küçük mumları yakmak için beş, dergâh ve caminin iki yan kapıcılığı için beş, cami içinde buhûrîlik (güzel koku salınması) için beş akçe olmak üzere toplam kırk akçe, yıllık otuz beş kuruş da yemek ücreti almıştır. Yüzyılın sonlarına ait kayıttan aylık 160 kuruş maaş, Laleli İmaretinden de iki çift fodula almış olduğu anlaşılmaktadır. Kayyım-ı sâlis ise kıdem sıralamasına göre aldığı ücrette de üçüncü sırada yer almıştır. Günlük otuz beş akçe ücretine ek olarak yıllık otuz beş kuruş yemek parası almıştır. Bu görevli kayyım-lık için günlük on, cami kandillerinin yakmak için beş, padişah mahfili ve padişahın binek taşının temizliği için beş, cami iki yan ve cemaat mahfili temizliği için beş, küçük halı, hasır ve Mısri hasırlarının serilmesi için beş, musluk temizliği ve kandil yakmak için beş akçe almıştır.¹²⁰ 1879 yılı kayıtlarına göre ise yüz kırk altı kuruş otuz para maaş, Laleli İmaretinden de günlük iki çift fodula almış olduğu görülür.¹²¹ Kayyım-ı râbi ve kayyım-ı hâmisin kayyım-ı sâlisle aynı ücretleri aldıklarına bakılırsa kıdemlerinde bir farklılık olmadığını söylemek mümkündür. Ancak cihetlerin boşalması durumunda *ber-vech-i silsile*; yani sıraya göre bir alttakine verilmiştir.¹²² Kayyım-ı râbi kayyım-lık için günlük on,

¹¹⁶ Nuruosmaniye Külliyesi'nde görevli olan kayyımlara hitaben yazılan bir emirde yapılması gerekenler sıralanırken, süngerle mermerlerdeki balgam kirlerinin iyice temizlenmesi istenmiştir. Ayrıca birçok yapılması gerekenler sıralanmıştır. Bkz. TS.MA.d. 4284/41 (29 Z. 1214/24.05.1800)'den nakleden Taşkın, *a.g.t.*, s. 133 ve 321-324.

¹¹⁷ Tablo-2; *VGMA*, Hazine 92, s. 15.

¹¹⁸ Tablo-2.

¹¹⁹ Tablo-3.

¹²⁰ Tablo-2.

¹²¹ Tablo-3.

¹²² *VGMA_DEFTER_00117_00093*, s. 364-365'te üçüncü kayyım-lık cihetinin 28 M. 1296 tarihinde *ber-vech-i silsile* Sağır Mehmed Teflik Efendi'ye verildiği sırayla dördüncü ve beşinci kayyımlarda aynı ibare görülür. Ayrıca diğer külliyelerde bu konuda birçok örnekler vardır. Mesela Nuruosmaniye Külliyesi'nde; "Kayyımların atanması ve personel görevlendirmelerinde 'hasbe't-tarik' veya 'bâ-teselsül' tabir olunan silsile ile birinin yerine bir alttakini terfi ettirmek suretiyle yapılmıştır. Mesela kayyım-ı evvel (birinci kayyım) cihetinin boşalması durumunda, kayyım-ı sâni (ikinci kayyım) onun yerine getirilerek kayyım-ı evvel ciheti verilmekte, onun yerine de bir alttaki görev yani kayyım-ı sâlis'e (üçüncü kayyım) kayyım-ı sâni (ikinci kayyım) görevi verilmekteydi. Bu şekilde silsile devam ettiriliyordu." Bkz. Taşkın, *a.g.t.*, s. 321.

camii kandillerini yakmak için beş, son cemaat mahfili ve camii iki yanlarının ışıklarını yakmak için beş, camii mahfili merdivenlerinin temizliği için beş ve tuvaletlerin temizliği ve ışıklarının yakılması için beş akçe toplamda otuz beş akçe almıştır. Ayrıca yıllık otuz beş kuruş da yemek parası almıştır. Yüzyılın sonlarına doğru maaşı 150 kuruş olmuş, Laleli İmaretinde de iki çift fodula almış olduğu görülür.¹²³ Kayyım-ı hâmis kayyımlık için günlük on akçe, camii iç temizliği için on, dış avlu kapıcılığı için on beş akçe toplamda otuz beş akçe, yıllık otuz beş kuruş da yemek parası almıştır.¹²⁴ Yüzyılın sonlarında ise yüz elli kuruş maaş, Laleli İmaretinden de iki çift fodula aldığı görülür.¹²⁵ Vakfiyede kayyımân-ı mülâzım (kayyım yardımcısı), görevlilere Esas Defterde kayyım-ı sâdis olarak kaydedilmiştir. Bu da kayyımlık için günlük on, rikâb-ı hümayun taşı ile birlikte dış avlu ve üç taraf merdivenlerinin temizliği için on, matbaa yakınında çeşmenin tascılığı¹²⁶ için beş ve Selimiye meydan çeşmesi tascılığı için beş akçe toplamda otuz akçe, yıllık yirmi kuruş da yemek ücreti almıştır.¹²⁷ Yüzyılın sonlarında yüz elli kuruş maaş, Laleli İmaretinden de iki çift fodula aldığı görülür.¹²⁸ Nuruosmaniye Camisi'nde görev yapan kayyımlar da aynı maaşı aldıkları görülür.¹²⁹

Bevvâb: Vakfiyede camii dış avlusu kapıcısı olarak tanımlanan bu görevlinin yaptığı işler ve alacağı günlük ücretler şu şekilde sıralanmıştır: bevvâblık için on beş akçe, camii içi temizliği için on akçe, musluk temizliği ve kandil yakımı için beş akçe, tuvalet temizliği ve kandil yakımı için beş akçe olmak üzere toplam otuz beş akçeye ek olarak aylık üç kuruş da süpürge ve kandillerde kullanılmak üzere fitil ve saire parası almıştır. Ayrıca yıllık yirmi beş kuruş da yemek ücreti almıştır.¹³⁰ 1872 yılı kayıtlarına göre bu görevleri yapanın aylık seksen dört kuruş maaş, yıllık yirmi kuruş da yemek ücreti almıştır.¹³¹ Bundan başka vakfiye şartlarında olmasa da mezbelekeşlik görevini de bevvâblık görevini yapan Mehmed Emin Efendi'nin yaptığı kayıtlıdır.¹³²

Mahyacı: Mahya; özellikle ramazan aylarında iki minareli camilerde minareler arasına kurulan ışıklı yazı veya resim panosu olarak tarif edilir. Beceri gerektiren bir iş olduğundan usta çırac ilişkisiyle öğrenilirdi. 1931 yıllarında İstanbul'da yirmi civarında mahyacı olduğu söylenir.¹³³ Vakfiyeye göre bu mahyacıya ramazan ve mübarek gecelerde camii minarelerinin ışıklarını yakma görevinden başka külliye'nin birimlerinden olan Nakşibendi zaviyesi minaresi kandillerinin de yakılması görevi verilmiştir. Buna göre mahyacı için

¹²³ Tablo-3.

¹²⁴ Tablo-2; Tablo-3.

¹²⁵ Tablo-3.

¹²⁶ *Vakfiye*, s. 32.

¹²⁷ Tablo-2.

¹²⁸ Tablo-3.

¹²⁹ Taşkın, *a.g.t.*, s. 324.

¹³⁰ Tablo-2; *VGMA*, Hazine 92, s. 14.

¹³¹ Tablo-3.

¹³² *VGMA_DEFTER_00117_00093*, s. 368-369; Tablo-3.

¹³³ Nebi Bozkurt, "Mahya", *DİA*, Cilt: XXVII, İstanbul 2003, s. 396-397.

günlük on beş, ramazan ve sair mübarek gecelerde cami ve Nakşibendi zaviyesi minareleri kandillerini yakmak için on akçe toplamda yirmi beş akçe almıştır.¹³⁴ Bu görevinin aynı işlere karşılık olarak 1909'da yüz elli kuruş maaş, Laleli İmaretî'nden de iki çift fodul aldığı görülmektedir.¹³⁵ Ayrıca vakfiyede cami minareleri ve mahya için yıllık yüz seksen, zaviye için beş kuruş olmak üzere toplam yüz seksen beş kuruş kandil, kutu, şamandıra, fitil vesaire parası ödenmiştir.¹³⁶ Ancak aydınlatma giderlerinin Evkaf Nezareti tarafından karşılanıyor olmasından olsa gerek bu masraf kalemi son dönem görevli kayıtlarının olduğu deftere geçirilmemiştir.

Hünkâr Mahfili ve Selamlık Törenleri

Padişahların dinlenmesine ve görüşmeler yapmasına münhasır kasır olarak tarif edilir ve selatin camilerde, resmi binalarda ve önemli tekkelerde bulunurdu.¹³⁷ İktidarın ve meşruiyetin bir simgesi olarak değerlendirilir. Padişahlar saraydan Cuma namazı için çıktıkları zamanlarda halkın kendisine arzuhal sunma fırsatı buldukları için sefere çıkmadıkları dönemlerde şehir içinde daha sık biniş-i hümayûn¹³⁸ gerçekleştirmişler ve yaşam mekanlarına daha önem vermeye başlamışlardır. XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra padişahlarla gerçekleşecek karşılaşmalar için daha şık ve nezih ortamlar sağlamak gerekli görülmüştür. 1664'te bitirilen Yeni Cami'den başlamak üzere yeni yapılan selatin camilere doğrudan camiye bağlı birer köşk yapılmıştır. XVIII. yüzyıl başından itibaren sık sık tören ve eğlenceler düzenleyen padişahların bu sayede halk nezdinde savaşçı padişah ideali canlı tutulmaya çalışıldığı ifade edilir.¹³⁹ Selimiye Camisi içindeki hünkâr mahfili de birçok törenlerin gerçekleştirildiği önemli mekanlardan birisi olmuştur. III. Selim Selimiye Cami açılışından sonra boğaz manzaralı hünkâr kasrında çeşitli ilmi sohbetler gerçekleştirmiş ve burasını dinlenme için kullanmıştır.¹⁴⁰ Aynı zamanda cuma namazı için Selimiye'ye gelmesiyle Cuma selamlığının doğal olarak burada yapılmış olması ve çalışanlara birçok hediyeler vermiş olduğu belgelere yansımıştır.¹⁴¹ III. Selim'den sonra gelen padişahlar da burada bu tür törenleri devam ettirmiş, Harameyn'e hediyelerin gönderildiği surre alaylarının bazıları da buradan uğurlanmıştır.¹⁴² Halkla temas kurulan selamlık törenleri halkın sıkıntılarını padi-

¹³⁴ Tablo-2; VGMA, Hazine 92, s. 16.

¹³⁵ Tablo-3.

¹³⁶ Tablo-2.

¹³⁷ M. Baha Tanman, "Kasr-ı Hümayûn", *DİA*, Cilt: XXIV, İstanbul 2001, s. 573.

¹³⁸ Padişah gezilerinin resmi veya tarihi adı. Padişahların atla veya kayıkla saray içi ve dışı, sur içi veya sur dışı gezilerinin genel adına Biniş-i Hümayûn denilmiştir. Bkz. Fikret Sarıcaoğlu, "Üsküdar'da Osmanlı Padişahları: Göçler, Binişler ve Selamlıklar (XVIII. Yüzyıl)", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V 1-5 Kasım 2007*, Cilt: II, İstanbul 2008, s. 551-552.

¹³⁹ Suraiya Faroqhi, "İktidarın ve Meşruiyetin Simgeleri", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Toplumsal Ekonomik Tarihi*, Ed. Halil İnalcık - Donald Quataert, Cilt: II, İstanbul 2004, s. 738-739, 741.

¹⁴⁰ Mutlu Özgen, "İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphane ve Arşivi", *Vakıflar Dergisi (VD)*, Cilt: XLVII, Ankara 2017, s. 212.

¹⁴¹ BOA_AE_SSLM_III_00428_24500, (21.Ra.1222/29.05.1807).

¹⁴² BOA_İ_DH_01286_101232, (03.Ş.1263/17.07.1847).

şaha iletme şansını yakalamış olmaları açısından önemli anlardı. İstanbul'un çeşitli yerlerinde oturan vatandaşların dertlerine çare bulmanın en kestirme yöntemi Cuma selamlığında padişaha bir arzuhal iletebilmektir. Bu yüzden bu günler mümkün olduğu kadar kaçırılmayacak bir fırsatı ifade ediyordu. Mesele şaban ayının dördüncü Cuma günü Selimiye Camisi'nde yapılan selamlık merasiminde takdim edilen maruzatlar için gereken ne varsa yapılması istenmiş arzuhal veren vatandaşların talepleri ilgili yerlere havale edilmiştir.¹⁴³ Örneğin 1847'de Selimiye'de Cuma selamlığı; Beşir Ağa'nın yaptırdığı Kalenderhane Mahallesi'ndeki caminin tamiri, göçmen durumunda olanların sıkıntıları, hukuki meselelerden zor durumda kalmış kadınlar ile evleri yıkılmış veya ihtiyarlık gibi sebeplerden yardıma muhtaç olanların yardım taleplerini iletmelerine fırsat vermiştir. Yine 1858 yılında Selimiye ve Dolmabahçe Camisi'ne giderken yapılan selamlıklarda takdim edilen arzuhaller gerekli yerlere havale edildiği görülmektedir.¹⁴⁴ Son olarak Selimiye Cami Mahfil-i Hümayûnu ve abdest odasının muhafazası ve bakımını günlük beş akçe karşılığında kayyım-ı evvelin yapmış olduğunu yukarıda ifade etmiştir.¹⁴⁵

Muvakkithane

Namaz vakitlerinin belirlenmesine yarayan saatleri ayarlayan ve tamirine bakanlara muvakkit denilmiştir. Camilerin sokak üzerinde genellikle kapıların yanında bu memurların görev yaptıkları yerlere de muvakkithane denilmiştir. Muvakkitlere saatçi ve muvakkit-i salât da denilmiştir.¹⁴⁶ Muvakkitler vakit tayini, bunlara has aletlerin ayar ve tamirini yaptığı gibi nücüm ve felekiyyat denilen hey'et ilminin¹⁴⁷ (astronomi) tahsiline ve ilerlemesine de vasıta olmuşlardır. Muvakkithanelerin eski devir örneklerine küçük ölçekte birer rasathane denilse hata edilmiş olmaz.¹⁴⁸ Selimiye Külliyesi'nde muvakkithane mektep ve şadırvanla birlikte caminin kuzeyinde bahçe duvarını oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir. Günümüzde bu mekanda Muvakkithaneye ait hiçbir malzeme yoktur.¹⁴⁹

Vakfiyeye göre cüziyyat ve felekiyyat ilminde mahir bir kişinin camide muvakkit olacağı ve hizmeti karşılığında günlük kırk akçe vazife, yıllık otuz beş kuruş yemek, yirmi beş kuruş da saat tamiri parası alacağı belirtilmiştir.¹⁵⁰ 1909 yılı kayıtlarına göre muvakkit efendinin yüz yetmiş dört kuruş maaş aldığı görülmektedir.

¹⁴³ BOA_İ_DH_01286_101190 (20.Ş.1260/03.09.1844).

¹⁴⁴ BOA_A_İ_AMD_00090_00025 (17.Ra.1275/25.10.1858); BOA_İ_DH_01290_101465 (24.Ra.1275/01.11.1858).

¹⁴⁵ Tablo-2 ve Kayımlar başlığı.

¹⁴⁶ Paklanın, *a.g.e.*, Cilt: II, s. 587. Selim Ayduz, "Muvakkithane", *DİA*, Cilt: XXI, İstanbul 2006, s. 413; Şefaattin Deniz, "Sultan Abdülmecid'in İnşa Ettirdiği Muvakkithaneler", *Osmanlı Araştırmaları, The Journal Of Ottoman Studies*, Sayı: 49, İstanbul 2017, s. 267-291.

¹⁴⁷ Gökküresi bilimi anlamına gelen ilm-i felek terimi İslâm dünyasında "felekiyyât, ilm-i nücüm, ilm-i nücüm-i ta'limî, sinâat-i nücüm, sinâat-i tencim, ilm-i hey'e, ilm-i hey'eti'l-âlem" de denilen astronominin en yaygın karşılığıdır. Bkz. Tefik Fehd, "İlm-i Felek", *DİA*, Cilt: XXII, İstanbul 2000, s. 126.

¹⁴⁸ A. Süheyl Ünver, *Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler*, Atatürk Konferansları V, s. 228.

¹⁴⁹ Plan-1; Ünver, "a.g.m.", s. 225.

¹⁵⁰ *Vakfiye*, s. 28 ve Tablo-2.

Ayrıca yirmi beş kuruş yıllık saat tamiri parası, otuz beş kuruş da Atik Valide İmareti'nde yemekten yararlanmıştı. 1917 yılında görevin boşalmasıyla bu görevin Ali Rıza Efendi'ye verilmiş olduğuna bakılırsa son dönemlere kadar bu görev devam etmiştir.¹⁵¹ Burası günümüzde görevli odası ve depo olarak kullanılmaktadır.

Mektep ve Çalışanlar

İbrahim Hakkı Konyalı'nın ifadesiyle camileri bütünleyen yapılar mektepler ve medreselerdir.¹⁵² Selimiye Külliyesi'nin en mühim birimlerinden birisi de sıbyan mektebidir. Günümüzde şirin bir çocuk kütüphanesi olarak hala çocuklara hizmet etmesi geçmiş ve gelecek nesiller arasındaki bağın güçlenmesinde önemli bir görevi ifa ettiğini göstermektedir. Külliye'nin Kışla Caddesi ve Şerif Kuyusu Sokağı'nın birleştiği köşede üstü ahşap beyaza boyanmış iki katlı bir yapısıdır. Mektebin III. Selim Vakfı'na göre yedi çalışanı vardı. Burada çocuklara okuma ve yazma, ifade gücü kazandırma, haya eğitimi verilmekteydi. Yine vakfiyede çocukların çeşitli zamanlarda eğlenmeleri ve oyunlarla kaynaşmaları için mesire alanlarına gezi düzenlenmesi şart koşulmuş bunun için yıllık seksen kuruş *mesir bahası* adı altında para ayrılmıştı.¹⁵³ Kış aylarında ısınmak için yakılacak kömür parasının yetmiş beş lira olduğu düşünüldüğünde çocukların mesire alanlarına götürülmesine oldukça önem verildiğini göstermektedir. Günümüzde sınav odaklı ve test odaklı eğitimin ilk okul birinci sınıfa kadar indirildiği düşünüldüğünde III. Selim'in vakfiyesine koyduğu bu maddeyle onun çocuk eğitimindeki hassas noktayı günümüz eğitim uzmanları kadar iyi tahlil ettiğini söylemeden geçmek haksızlık olacaktır. Mektebin gündüzlü kırk kişilik bir kontenjanı olduğu anlaşılmaktadır. Mektebin bir büyük sınıfı birkaç da daha küçük odalarıyla gerek toplu okumalarda gerekse daha küçük guruplarla yapılacak çalışmalar için oldukça müsait bir yapı olduğu müşahede edilmektedir. Kur'an taliminde devamlı olan günlük kırk çocuğun her birine aylık kırk para ve her ramazanda da birer takım kabâne¹⁵⁴ verilmesi şartı vardı.¹⁵⁵ Çocuklardan yirmi tanesine mülazım sıfatıyla her birine aylık otuz para daha ücret, üçer kuruş da yemek parası ödenmesi şart edilmişti. Bu durumda çocukların akran eğitimi yöntemiyle ikili guruplar oluşturacak şekilde bir yöntem izlendiğini söylemek mümkündür.¹⁵⁶ Ayrıca çocukların temiz su içmelerinin sağlanması ve temizlik giderleri için aylık beş kuruş süpürge, desti ve bardak bahası da verilmiştir.¹⁵⁷ Mektep 1843,¹⁵⁸ 1855,¹⁵⁹ 1886¹⁶⁰ tarihlerinde çeşitli tamirler görmüştür.

¹⁵¹ Tablo-3.

¹⁵² Özgen, "a.g.m.", s. 213.

¹⁵³ Vakfiye, s. 29-30 ve Tablo-2.

¹⁵⁴ Kabâ' üste giyilen elbise, cübbe, kaftan olarak tarif edilir. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2000, s. 475.

¹⁵⁵ Vakfiye, s. 29 ve Tablo-2.

¹⁵⁶ Vakfiye, aynı yer.

¹⁵⁷ Tablo-2.

¹⁵⁸ BOA_EV_d_11919_00002, (02.M.1259/03.02.1843).

¹⁵⁹ BOA_I_MVL_00317_013396, (17.C.1271/07.03.1855).

¹⁶⁰ BOA_I_SD_00078_004623, (24.Ra.1303/28.02.1886).

Muallim-i Mekteb: Vakfiyede çocuklara Kur'an talimi yapmanın yanında okuma yazma ve ahlak eğitimini verecek bir kişinin muallimlik vazifesini yerine getirmesi karşılığında günlük kırk akçe, camide devirhanlık görevi mu-kabilinde on akçe toplamda günlük elli akçe alacağı belirtilmiştir.¹⁶¹ Yüzyılın sonlarına ait görevli defterinde muallime ait kayıt mevcut değildir.¹⁶² Bu görevi mektep halifesinin yaptığını söylemek mümkündür. Zira aşağıda görüleceği üzere bu kişi de en az muallim kadar eğitilmiş birisidir.

Mekteb-i Halife: III. Selim vakfiyesinde mektep halifesinin; akıllı ve anlayışlı, eğitim öğretime yardımcı, dersi tarif ederek derslerin anlaşılmasını sağlayacak birisi olmasını istemiştir. Ayrıca mektep halifesine meşrut olmak üzere camide devirhanlık görevi de verilmiştir.¹⁶³ Bu durumda muallim ve mektep halifesinin aynı görevi yapabilecek bir ilmi yeterliliğe sahip olması istenmiştir. Bu cihetin vakfiyetine dokunulmaması için Görevlilere Esas Defterde “*işbu devirhân cihetinin halife-i mektebe meşruta olduğu kayden ve vakfiyeten sabit olduğundan kayd ihrâcında gafllet olunmaya*” şeklinde açıklamaya yer verilmiştir.¹⁶⁴ 1895'te mekteb-i halifenin on akçelik devirhanlık görevi de üzerinde olmak üzere seksen kuruş maaş, otuz kuruş da senelik yemek parası aldığı görülür.¹⁶⁵

Şeyhülkurrâ: Kârî (okuyucu) kelimesinin çoğulu olan kurrâ ile reis kelimesinden oluşan terkip kıraat ilmini tamamlayan hâfız ve kârielerin reisini ifade eder. Kıraat ilmiyle ilgili çalışmalarda daha çok şeyh kelimesi kullanılmış ve terkip şeyhül-kurra olarak yaygınlık kazanmıştır.¹⁶⁶ Selimiye vakfiyesinde ilm-i tecvid ve kıraate kâdir bir kimsenin şeyhülkurrâ olması ve talebelere Kur'an talimi yapması karşılığında günlük otuz akçe ve yıllık yirmi kuruş yemek parası alacağı belirtilmiştir.¹⁶⁷ 1909 yılında bu görevi yapan şeyhülkurrânın doksan kuruş maaş, bir çift fodula aldığı görülmektedir. Bundan da anlaşılacağı üzere sıbyan mektebinde sürekli alanında uzman kişiler Kur'an eğitimi vermişlerdir. Yine vakfiyesinde III. Selim öğrencilerin motivasyonlarını artırma adına burs verileceğini; buna göre şeyhülkurrâdan talim eden on talebenin her birine günlük ikişer akçe ücret ödeneceğini şart etmiştir.¹⁶⁸

Hâce-i Meşk: Güzel yazı hocası. Hat talimi yani güzel yazı yazma sanatı olup kaynaklarda cismanî aletlerle meydana getirilen ruhanî bir hendesedir şeklinde tarif edilmiştir.¹⁶⁹ Arapça bir kelime olan meşk ise klasik Türk-İslâm sanatlarında bir hocanın talebeye, taklit ederek öğrenmesi için verdiği ders ve örnekler hakkında kullanıldığı gibi meşk etmek şeklinde öğretmek ve öğren-

¹⁶¹ Tablo-2; VGMA, Hazine 92, s. 17.

¹⁶² Tablo-2 ve Tablo-3.

¹⁶³ Tablo-2; VGMA, Hazine 92, s. 17.

¹⁶⁴ VGMA_DEFTER_00117_00093, s. 368-369.

¹⁶⁵ Tablo-3.

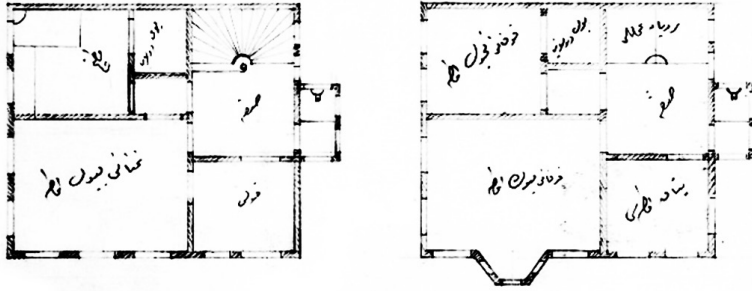
¹⁶⁶ Recep Akakuş, “Reisülkurrâ”, *DİA*, Cilt: XXIV, İstanbul 2007, s. 545.

¹⁶⁷ Tablo-2; VGMA, Hazine 92, s. 17.

¹⁶⁸ *Vakfiye*, s. 29.

¹⁶⁹ M. Uğur Derman, “Hat”, *DİA*, Cilt: XVI, İstanbul 1997, s. 427.

mek için yapılan dersi ve alıştırmayı da kapsamaktadır. Meşk vermek “ders vermek”, meşk almak ise “ders almak” manasına gelmektedir.¹⁷⁰ Günümüzde yüz yüze eğitimle usta çırak ilişkisiyle eğitmenin karşılığıdır. III. Selim’in sanatçı kişiliğinin çocuklardaki bu kabiliyetleri ortaya çıkaracak sanat eğitimine önem verdiği görülmektedir. Sıbyan mektebine gelen çocukların güzel yazı konusunda eğitmek amacıyla bir görevli olan meşk hocası günlük yirmi akçe, yıllık yirmi kuruş da yemek parası almıştır.¹⁷¹ Esas Defter’de meşk hocasına rastlanmamış olsa da 1896 Mart’ında hüsn-i hat dersi hocalığı imtihanla maarif meclisi kararıyla Mukbil Efendi uhdesine verildiği ve itimatnamesinin verilerek birikmiş maaşının da kendilerine ödenmesi istenmiştir.¹⁷² Bu da sıbyan mektebinde her dersin uzman kişilerce verilmesi uygulamasının devam ettirildiğini göstermektedir.

سید سلیمان حسینی
مکتبہ سلیمان حسینی
بیانہ

رسمیتاً
مکتبہ

Plan-3: Üsküdar Selimiye Cami
Hatibine Mahsus Meşrutanın Planı

Kaynak:

BOA_PLK_p_00447_0001.

Meşruta

Vakfiyede Selimiye arazisinde Karacaahmet tarafından Harem İskelesi yönüne sağlı sollu altı adet dükkân, kiraya verilmek üzere on dokuz adet ev ve cami çalışanlarının iskanları için altı adet ev yapıldığı ifade edilmiştir.¹⁷³ Bu evlerin yerlerini tespit etmek zor ise de vakfiyede adı geçen Harem İskelesi Caddesi Tablo-1’de görülmektedir. Yine arşiv kaynaklarına yansıdığı kadarıyla, hatip¹⁷⁴, imam¹⁷⁵, sermüezzın¹⁷⁶, muvakkıt¹⁷⁷, kayyım başı ve mektep hocası¹⁷⁸ gibi görevlilerin bu meşrutalarda oturdukları anlaşılmaktadır. Son

¹⁷⁰ Muhittin Serin, “Meşk”, *DİA*, Cilt: XXIX, s. 372-374.

¹⁷¹ Tablo-2; *VGMA*, Hazine 92, s. 17.

¹⁷² MF_MKT_293_40, (01.C.1313/18.11.1895).

¹⁷³ *Vakfiye*, s. 21-22.

¹⁷⁴ BOA_PLK_p_00447_0001, (27.11.1320/09.02.1905).

¹⁷⁵ BOA_I_MVL_00326_013923.

¹⁷⁶ BOA_BEO_000169_012630; BOA_ŞD_00124_00071.

¹⁷⁷ BOA_I_MVL_00293_011831.

¹⁷⁸ BOA_EV_d_10480_00002.

döneme ait bir meşruta planına bakılırsa bu binalar iki katlı olup giriş katta mutfak, yüklük, büyük bir oda ve alt giriş solda kümes veya başka bir amaç için kullanılabilecek küçük oda vardır. Üst kata girişin hemen sağından bir merdivenle çıkılmaktadır. Üst katta yatak odası, büyük ve küçük iki oda ile küçük odanın yanında yüklük bulunmaktadır. Meşrutaların bu haline bakılırsa oldukça ferah ve kullanışlı olduğunu söyleyebiliriz.¹⁷⁹

Nakşibendiyye Hankâhı ve Mescidi

Günümüzde Küçük Selimiye Cami, Çiçekçi Cami ve Çiçekçi Cami Tekkesi olarak da bilinen Hankâh III. Selim tarafından yaptırılmış ve giderleri Selimiye Vakfı tarafından karşılanmıştır.¹⁸⁰ Hankâh şeyhi sadece hankâhta değil mescid-i hankâh hüddâmını (çalışanlarını) da idareyle sorumlu tutulmuştur. Şeyh Efendiye çalışanların görevini yerine getirmesinde gevşeklik gösterenlerin değiştirilmesini mütevelliden talep yetkisi verilmiştir. Selimiye Vakfyesi'nde hankâh hücrelerinde kalan dervişlerin şeyh efendinin sözünden çıkmamaları şart edilirken itaat etmeyenlerin istihdam edilmeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca yine hankâhta keyif veren ürünlerden içki ve tütün mamullerinin tüketilmesi şart edilmiştir.¹⁸¹ Bundan başka Selimiye Vakfyesi'nde zâhiri ve bâtini ilimlerle donanımlı âlim, faziletli, kâmil ve nakşibendiyye tarikatında sülûkünü tamamlamış, tarikât-ı Muhammediyye'ye aşına, ilahi feyz ve nura sahip bir zâtın şeyh olacağı belirtilmiştir.¹⁸² Şeyh Efendi'nin her gün hazır olan tüm dervişlere, bağlı olan veya olmayan tüm sevenlerle taşradan gelen tüm isteklilere tefsir ve hadis dersleri ile sair ulûm-ı nâfia dersleri ifa edeceği şart edilmiştir. Ayrıca mescid-i hankâhta her Pazartesi ve Perşembe günü öğle namazından sonra tüm derviş ve müritlerin bir halka şeklinde Muhammed Bahaddin Nakşibendi (ks.) adeti ve rûkûnleri üzerine hatim okumasını ardından Kur'an okunmasını ve kelime-i tevhid ile Allah'ı zikredip salavat getirilmesi şart edilmiştir. Tüm bunlardan sonra da vâkıf hazretlerine ömrünün ve saltanatının devam etmesi, Allah'ın yardımlarına mazhar olmaları, sağlık, sıhhat ve afiyetleri, Devlet-i Aliyye'nin ebedî olması ve düzeni için, tüm vatandaşların rahat ve selametleri, emniyetleri için duaya devam edecekleri şart edilmiştir.¹⁸³ Bundan başka hankâh hücrelerinde ikişer dervişin kalacağı, eksik ya da fazla olmamasına dikkat edileceği şart edilmiştir. Dervişlerin dünyadan azade olup ibadet düşkünü bekar olacağı ve içtenlikle tekmil-i sülûk üzere olup zühd ve salah ile süslenmiş kimseler olacağı, mescid-i hankâhta beş vakit namazdan sonra kelime-i tevhid ve zikir okuyacakları, hücrelerinde ilimle ve şeyh efendinin nakşibendiyye tarikatı adâb ve erkânı üzere öğrettiği vird ve zikirlerle meşgul olacakları da şart edilmiştir. Ayrıca vakfyesinde dervişler ve talebelerin şeyh efendiye itaat ve tam teslimiyet üzere olması, başkalarının sözleriyle kesinlikle

¹⁷⁹ PLK_p_00447_0001, (Ra.1332/Ocak 1917); Plan-3.

¹⁸⁰ M. Baha Tanman, "Selimiye Tekkesi", *DİA*, Cilt: XXXVI, İstanbul 2009, s. 438.

¹⁸¹ *Vakfiye*, s. 30-31.

¹⁸² *Vakfiye*, s. 30.

¹⁸³ *Vakfiye*, s. 30-31.

hareket etmemeleri, zaviye hücrelerinde tütün ve içki gibi minkirât (yasak) olan keyiflendirici ve kötü nesnelere kullanmamaları zikir ve ilimle meşgul olarak daima şeyhin emrinde olmaları istenmiştir.¹⁸⁴ Anlaşıldığı üzere III. Selim bu hankâhı kurmakla Selimiye Mahallesi'ne manevi bir okul da inşa etmiş oluyordu. Avrupai yenilikleri takip edip uygulayan padişahın, Selimiye'de kurmuş olduğu mahallenin merkezinde tekkeyi ihmal etmemesi onun manevi yönünün de güçlü olduğunu göstermektedir. Ancak onu tek taraflı, eksik ve sığ yorumlarla değerlendiren tam anlayamayan bazı batılı yazarlar bu yönünü garip karşılamışlardır.¹⁸⁵ III. Selim'in Mevlevîliğe ilgi duymuş¹⁸⁶ ise de Nakşibendiyye Hankâhı onun manevi yönünü temsil etmekte ve geleneksel dini mirasın yenilikleri benimsemede engel teşkil etmeden yenileşmenin mümkün olduğunu da göstermektedir. Ne var ki iktidarın iç ve dış dinamikleri ne onu ne de düşüncesini iktidarda bırakmıştır. Onun en çarpıcı mirası ise kuzeni II. Mahmut'a muktedir olabilmenin sırrını veren hazin sonu olmuştur. Sonuç olarak hankâh, halkın, bölgede bulunan esnafın ve kışladaki askerlerin manevi okulu olarak işlev göyerek şeyh ve dervişleriyle her Pazartesi ve Perşembe günü zikir meclisleri aracılığıyla insanların manevi dünyasına hizmet etmiştir.

Vakfiyeye göre hankâhda şeyh efendinin yönetim ve denetimi altındaki dervişler ve şeyh efendinin ailesi dışında yedi tane cihet (görev) vardı. Yüzyılın sonuna ait kayıtlara göre ise cihet sayısı on beş olurken bu cihetleri yerine getiren on kişilik bir görevli kadrosuna ulaşmış görünmektedir. Vakfiyede görevli olarak şeyh efendi, imam-ı mescid-i zaviye, müezzin, kayyım, âbkeş (sucu), bevâb (kapıcı), ferrâş-ı meydan ve tabbâh (aşçı) sayılmıştır. Zamanla hizmet alanı genişlediğinden olsa gerek bu sayı artmış ve imam-ı sâni, müezzin-i sâni, kayyım-ı sâni ve müezzin-i salâ, hünkâr mahfili yaptırılınca da mustahfız-ı mahfel-i hümayunluk ciheti, zaviye ve mescidin su yolu bakım ve onarımı için râhâbilik ciheti, devirhan ve tarifhanlık ciheti ve bevâb-ı havlı-yı birûn ve ferrâş ve sirâci ciheti ihdas edilmiştir.¹⁸⁷ Bu çalışanların aldıkları ücretlere bakacak olursak vakfiye göre şeyh efendi şeyhlik hizmetleri için günlük yüz yirmi akçe, ayrıca yüz elli kuruş da yemek ve elbise parası alacaktı. 1913'te şeyh efendinin aylık beş yüz kuruş maaş, iki yüz elli kuruş da yemek ve elbise parası aldığı görülür.¹⁸⁸ Yine vakfiyeye göre imam-ı mescid imamlık için günlük otuz akçe, yıllık yirmi beş kuruş da yemeklik ve kisve (elbise) parası alacaktı. Vakfiyede imam olanlara başka cihet verildiği yazılmamış ancak muhtemelen ihtiyaç olmuş olmalı ki ayrıca birkaç cihet daha verilmiş olduğu görülür. 1910'lu yıllarda iki yüz kuruş imamet görevinin yanında yüz kuruş da hitabet görevini yerine getirmiştir. İmam devirhanlık görevi için iki yüz kuruş, mahfel-i hümayun mustahfızlığı için otuz kuruş maaş almış olup toplamda beş yüz kırk dokuz kuruş maaş aldığı görülür ki sırf maaşı şeyh

¹⁸⁴ *Vakfiye*, s. 31.

¹⁸⁵ Bkz. dipnot 2.

¹⁸⁶ Salgar, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁸⁷ Tablo-2 ve Tablo-3.

¹⁸⁸ Tablo-3.

efendininiki geçmiştir. İmam-ı sâni aylık iki yüz kuruş maaş ile Atik Valide imaretinden iki çift günlük fodula aldığı görülmektedir. Ancak vakfiyede belirtilmediği için ve bir imamın yeterli olacağı düşüncesiyle son dönemde imam-ı sânilik ciheti kaldırılmıştır.¹⁸⁹ İmam-ı sâninin fetihhânlık ciheti de aynı şekilde kaldırılmıştır. Vakfiyeye göre müezzin, müezzinlik için günlük on akçe ücret alırken yıllık on kuruş yemek ve kisve (elbise) ücreti alacaktı.¹⁹⁰ Görevlilere Esas Defterde müezzin-i sâniye ait kayıta altmış kuruş maaş, altmış kuruş da yıllık yemek parası aldığı görülür. Buna ek olarak tarifhanlık için aylık yirmi kuruş, devirhanlık için ise yine yirmi kuruş toplamda yüz kuruş maaş almıştır. Vakfiyede kayyım-ı mescid kayyımılık için günlük on akçe ve yıllık yemek ve elbise parası olarak on kuruş alacağı belirtilmişti. Görevlilere Esas Defterde kayyım-ı sâniye ait kayıta müezzin-i salâ ciheti ile birlikte seksen kuruş maaş, altmış kuruş da yıllık yemek ücreti aldığı görülür. Zaviyenin su ihtiyacını karşılayan abkeşlik görevinin de kayyım-ı sâniye verildiği bunu için de aylık otuz kuruş maaş, otuz kuruş da yemek parası ödendiği görülür.¹⁹¹ Vakfiyeye göre abkeşin maaşı günlük on iki akçe, yıllık yemek ve elbise parası da on kuruş idi. Hankâhda temizlik işlerini yapacak bir kişi yetmeyince avlu, abdesthane ve tuvaletlerin temizliği ve buraların kandillerini yakması için ferrâş-ı havlı ve helâ ve sirâcî-i kanâdil-i abdesthâne ciheti ihdas edilmiş bu iş için aylık kırk kuruş maaş, yıllık otuz kuruş yemek parası verilmiştir.¹⁹² Hankâhta kalanların yemeklerini yapmak için bir de tabbâh (aşçı) görevlendirilmişti. Vakfiyeye göre buna günlük yirmi akçe, yıllık on kuruş da yemek ve elbise parası verilmiştir. Görevlilere Esas Deftere göre aşçının aylık maaşı seksen kuruşa ulaşmıştır. Bu görev 1911 yılında ser-müezzin Hüsameddin Efendi İbn Said'e verilmiştir. Anlaşılan o ki dini hizmetleri yerine getiren çalışanların hem beceri gerektiren işlerde mahirler, hem de her türlü işi yaparak kendilerine gurur meselesi yapmamışlardır. Mesela müezzin-i sâni cihetine mutasarrıf olan birinin tarifhanlık ve devirhanlık yapabilecek bir ilmi dereceye sahipken bevâb ve ferrâş-ı meydan cihetinin cami müezzinlerinden Ali Efendi'ye tevcih olunmuştur.¹⁹³ Bu örneklere diğer külliyelerde de oldukça sık karşılaşılmaktadır.¹⁹⁴ Son olarak vakfiyeye göre bevâb ve ferrâş-ı meydan ciheti için günlük on akçe, yıllık on kuruş da yemek ve elbise ücreti verilmiştir. Görevlere Esas Deftere göre yüzyılın sonlarında aylık otuz kuruş maaş ve yıllık otuz kuruş yemek ücreti aldığı görülür.¹⁹⁵

Bütün olarak bakıldığında Selimiye Külliyesi'nde yapılan görevlendirmele-
rin genelde vakfiye şartlarına göre yapılmış olsa da bazen vakfiye şartlarının

¹⁸⁹ VGMA_DEFTER_00117_00093, s. 372-373.

¹⁹⁰ Görevlilere esas defterde birinci müezzine ait kayıt bulunmazken ikinci müezzin kaydedilmiştir. Bzk. Tablo-3 ve VGMA_DEFTER_00117_00093, s. 372-373.

¹⁹¹ Aynı yer, tablo-3.

¹⁹² Tablo-3.

¹⁹³ Tablo-3 ve ayrıca VGMA_DEFTER_00117_00093, s. 372-373.

¹⁹⁴ Müezzinlik yapan birinin tuvalet temizliği (ferrâşlık) yapmasında bir sakınca görülmemiştir. Bkz. Taşkın, *a.g.t.*, s. 299.

¹⁹⁵ Tablo-3.

göz ardı edildiği durumları görmek mümkün olmuştur.¹⁹⁶ Ayrıca çalışanların suça karışması gibi durumlarda üzerindeki cihet alınarak başka birine tevcih edildiği görülmüştür. Böylece hem çalışanlarda ahlak ilkelerine önem verilmiş hem de külliyein işleyişinde aksamalara mahal bırakılmamıştır.¹⁹⁷ Bir başka husus da çalışanların birbirlerinden rahatsızlık duyup şikâyet etmeleriyle ilgili durumlar yaşanmıştır. Şeyh Efendi'nin kardeşiyle bir olup yanlarına birilerini alarak rahatsızlık verdiklerini şikâyet eden mescid çalışanları ve mahalle halkının şeyh efendinin görevden alınmasını istedikleri şikâyet ilginç bir hadise olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁸

Hankâhta ikamet edenler için yapılacak yemek konusunda vakfiyede bir tabbâhlık ciheti olduğu yukarıda ifade edilmişti. Vakfiyede şeyh efendi, talebe, fukara, çalışanlar ile gelen ve gidenlere verilecek yemek için Matbâh-ı Âmire'den günlük bir kile pirinç ve Selimiye arazisinden muallimân bostanı ocağı tertibi ekmeğin tayinatından olmak üzere her biri ikişer paralık günlük yirmi aded ekmeğin, Üsküdar'da muallimât ocağına mahsus kasaptan günlük on vukiyye koyun etiyle başka aynı yerden derviş ve talebelere her gün otuz paralık ekmeğin, yedi vukiyye pirinç ve yedi vukiyye koyun eti verilmesi şart edilmiştir. Ayrıca buradan şeyh efendi olanlara on paralık ekmeğin ve üç vukiyye pirinç, üç vukiyye koyun eti verilecektir.¹⁹⁹ Bunlardan başka yine vakfiyede şeyh efendi olanlara kırk beş kuruş yemek, aylık altı vukiyye zeytin yağı ve hatim sonrasında var olan kimselere ikram edilmek üzere her ay üç vukiyye şeker teslim olunması şart edilmiştir.²⁰⁰ Sonuçta şeyh efendiye verilenler hariç hankâhda pişirilmek üzere günlük 34 kg. pirinç ve 22 kg. koyun eti ile iki paralık 35 ekmeğin²⁰¹ tahsis edilmiştir.

Külliye Suyolu

Kazım Çeçen, külliye su yolunun tarihi ile ilgili olarak Çiçekçi'de Harem İskelesi Sokağı başındaki III. Selim'in büyük çeşmesinin yapılış tarihi 1802 olduğuna göre yapılış tarihinin de bu tarih kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.²⁰² Suyolu eski Kavak Sarayı'na gelen suyunun elden geçirilmesiyle sağlanmıştır.²⁰³ Bu su Büyük Çamlıca'nın eteklerinden ve Küçük Çamlıca'da Berber Yusuf Ağa Bağındaki Şeker Maslağı denilen memba suyunun ilave edilmesiyle III. Selim annesi Mihrişah Sultan adına 1805 yılında toplattırılmıştır.²⁰⁴ Bağdan çıkan su uzun bir güzergahı takip ettikten sonra Selimi-

¹⁹⁶ "Bevvâb ve ferrâş-ı meydan" cihetinin vakfiyede birlikte zikredilmesine ve tek cihet (görev) olmasına rağmen ayrı ayrı cihetlermiş gibi başka birisine verilmesi mahkeme-i evkaftan geri çevrilmiştir. Bkz. VGMA_DEFTER_00117_00093, s. 372-373.

¹⁹⁷ 1914 yılında suçunun yalancı şahitlikte bulunması ve altı ay hapse mahkûm olmasından ötürü görev ondan alınarak Tahir Efendi'ye tevcih olunmuştu. Bkz. aynı yer ve Tablo-3.

¹⁹⁸ BOA_ZB_83_40, (18.R.1324/11.06.1906).

¹⁹⁹ Vakfiye, s. 30 ve Tablo-2.

²⁰⁰ Aynı yer.

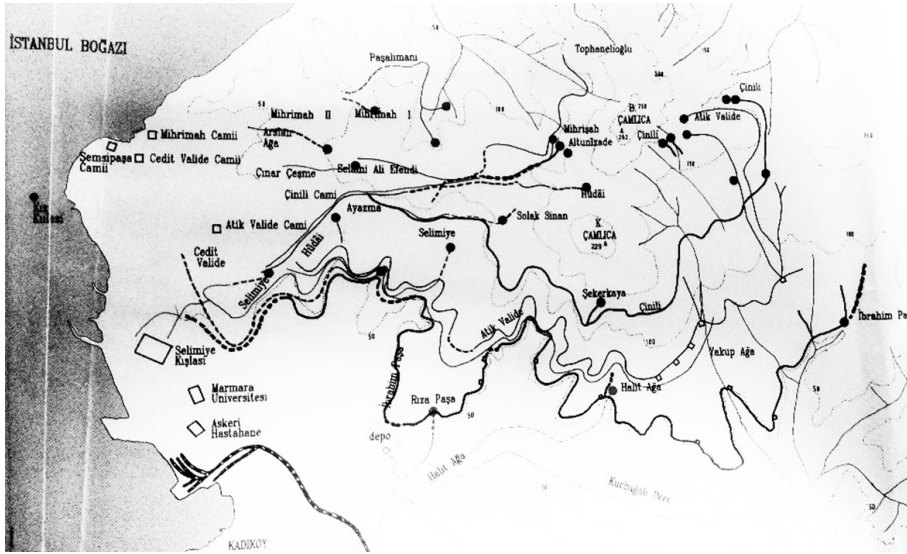
²⁰¹ Ekmekler muhtemelen yukarıda Câbi tarihinden verilen örnekte görüleceği üzere 80 ya da 90 dirhemlik ekmekler olup o da 255 ile 288 gramlık ekmeğin demektir.

²⁰² Kazım Çeçen, *İstanbul'un Vakıf Sularından Üsküdar Suları*, İstanbul 1991, s. 111.

²⁰³ Ramazanoğlu, *a.g.b.*, s. 225-226.

²⁰⁴ Kazım Çeçen İsmail Remzi'nin 1930 tarihli isale planında su yolunun yapılış tarihi 1219/1804-05 olarak gösterdiğini ifade eder. Bkz. Çeçen, aynı yer.

ye Kışlası ile birlikte cami, hamam ve çeşmelere akıtılmıştır.²⁰⁵ İsmail Remzi, Selimiye isale hattının 800 m. galeri, 3.800 m. künk, 400 m. pik boru olmak üzere toplam uzunluğunun 5.000 m. olduğunu söylemiştir. Suyolunun eski debisinin 2 lüle (104/m³/gün), 1930'da ise 1 masura (6,5 m³/gün) olduğunu kaydetmiştir.²⁰⁶ Suyolu çeşitli zamanlarda tamir edilmiştir. Küçük Çamlıca'da Arpacı Kayası denilen memba ile Büyük Çamlıca'dan gelen su yolundaki bozulan yerler yeniden elden geçirilmiş kanalların boru ve künkleri yenilenmiştir. 1828 yılında yapılan bir tamir için toplam altmış üç bin beş yüz dokuz kuruş harcama yapıldığı görülmektedir.²⁰⁷ Bu harcamanın 1828 yılında toplam külliye giderinin doksan dört bin kûsur olduğunu düşündüğümüzde oldukça fazla olduğu görülür.²⁰⁸ 1868 yılında da büyük bir tamir geçirmiştir. Yapılan altmış sekiz bin dört yüz kuruş masrafın on altı bin dört yüz kuruşu Selimiye Kışlası'na ait olması nedeniyle Maliye Nezareti tarafından otuz bin sekiz yüz kuruş cami için Evkaf Hazinesi'nden ve yirmi bin kuruşun da ashabı tarafından tesviye edileceği kaydedilmiştir.²⁰⁹ Külliye ve kışlaya giden su yolları 1902 yılında da bir tamir geçirmiştir. Şurayı Devlet Maliye Dairesi'ne ait bir belgede daha önce de otuz bin liralık bir tamir masrafının kışla tarafından ödendiği bu seferki on bin on üç kuruş masrafın da cami adına Evkaf Hazinesi'nden

Plan-4: Üsküdar Vakıf Suları

Kaynak: Kazım Çeçen, *İstanbul'un Vakıf Sularından Üsküdar Suları*, İstanbul 1991, s. 198, Harita No: 2. (Üsküdar Sularının İsale Hatları).

²⁰⁵ BOA_EV_HMH_d_08979_00003; Nâzım Nirven, *İstanbul Vilayeti Şehremantine Evkafdan Devrolunan Sular*, s. 41-42'den Davut Hut, "Üsküdar'ın Tarihi Menba Suları: Çamlıca Suları Örneği", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu 1-5 Kasım 2007 Bildiriler*, Cilt: 1, İstanbul 2008, s. 277, 284.

²⁰⁶ Çeçen, *a.g.e.*, s. 112.

²⁰⁷ EV_HMH_d_08979_00003, (25.L.1242/22.05.1827).

²⁰⁸ Yılmaz, *a.g.b.*, s. 242.

²⁰⁹ A_MKT_MHM_00403_00011_001_001, (01.Z.1284/25.03.1868).

talep edilmesine karar verildiği görülür.²¹⁰ Vakfiyeye göre suyolunun tamir ve bakımı için iki su yolcudan ser-bölük-i rāhābi günlük on beş akçe ücret yıllık yirmi kuruş da yemek ücreti almıştır. Diğer rāhābi ise aynı şekilde günlük on beş akçe, yıllık yirmi kuruş yemek parası almıştır.²¹¹

Darüttibāa (Matbaa)

III. Selim yeni kurmuş olduğu mahalleye yeni ve büyük bir matbaa binası yaptırarak cami yakınına getirmiştir.²¹² Sekiz on kese sarf edilerek yapıldığı belirtilen tabhānede ilmi, askeri kitaplar ile harita ve çeşitli yayınlar basılmıştır.²¹³ Cābî Tarihi'nde matbaada basılan kitaplarla ilgili; "Üsküdar'da Selimiye Cami'-i şerifi kurbunda muanven kitâb ve sâir basma hānesi binâ' ve müderrisinden Abdurrahman Efendi'ye ihâle ve içine mürettibler ve mubassırlar, mâhiyyeler [ile] ta'yin ve Hadice Sultan tarafından bin Birgivi Risâlesi ve bin Van-kulu ve Küçük Tezkireci Muhib Efendi'nin pederinin şerheyledüğü Âmentü Şerhi basılıp ve atlas-ı cedidler basılıp..." şeklinde bilgi verilmektedir.²¹⁴ Matbaa Selimiye vakıfları müsakkafatından sayılmış olsa da özel bütçeli bir işletme şeklinde çalışmasından dolayı gelir gider hesapları vakıf hesabından ayrı tutulmuştur. Vakıf arazisi içerisinde bulunduğu için vakfa kira ödemesi yapmıştır.²¹⁵ 1823 yılında buradan Süleymaniye'deki Kapudan İbrahim Paşa Hamamı satın alınmış ve matbaa oraya taşınmıştır.²¹⁶

Hamam

Külliyenin önemli birimlerinde birisi olan hamam caminin kuzeyine yerleştirilmiştir.²¹⁷ Yukarda bahsi geçtiği üzere bölgenin önemli bir ihtiyacını karşılamak üzere yapılmış olup gerek mahalle halkı gerekse esnaf yararlanırken vakıf için de önemli bir gelir kaynağı oluşturmuştur.²¹⁸ Hamam yıkılan Kavak Sarayı hamamının hazır temelleri üzerine yapılmıştır.²¹⁹

Son olarak birçok önemli şahsiyetin gömülü olduğu ve külliyeinin bir parçası olmuş caminin haziresi, avluya girenlere sessiz ve huzurlu bir ortamda, dünya ve ahiretin birbiriyle olan bağını ihtar etmeye devam etmektedir.²²⁰

Sonuç

Bu çalışmayla ilk defa olarak Selimiye Vakfı vakfiyesi ve vakıf kayıtları karşılaştırılarak yönetimi ve çalışanları ele alınmıştır. Ayrıca kurulduğu dö-

²¹⁰ İ_EV_00032_00031_001_001.

²¹¹ Tablo-2.

²¹² Ramazanoğlu, *a.g.b.*, s. 224.

²¹³ Kemal Beydilli, "Üsküdar Matbaası ve Burada Basılan Eserler Listesi (1802-1824), 12-14 Mart 2004 II. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildiriler, I. Cilt, İstanbul 2005, s. 53.

²¹⁴ Cābî Tarihi, s. 90.

²¹⁵ Beydilli, *a.g.b.*, s. 56; Ayrıca matbaa 1818 yılına ait kirası olan 1200 kuruş kirasını ödeyememiş bir sonraki yıla bakaya kalmıştır. Bkz. EV_HMH_d_08508, s. 2.

²¹⁶ Beydilli, *a.g.b.*, s. 57.

²¹⁷ Plan 1. (Hamam bugünlerde restore edilmektedir).

²¹⁸ Cābî Tarihi, s. 38; Yılmaz, *a.g.b.*, s. 231.

²¹⁹ Ramazanoğlu, *a.g.md.*, s. 436; Cābî Tarihi, s. 38.

²²⁰ Haskan, *a.g.e.*, s. 329-332.

nemde ve ileri tarihlerde olmak üzere on bir farklı vakıftan daha fazla bir gelire sahip olduğu karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Selimiye Vakfı'nın maddi gücü ve çalışanları ilk defa bir arada ele alınarak III. Selim'in vakıfları hususunda vakıf müessesesi tarihi bağlamında bir çalışma ortaya konulmuştur. Çalışmanın çerçevesi bazı eksiklere sebebiyet vermiş olsa da önemli bir boşluğu dolduracağı değerlendirilmektedir. Ayrıca bu çalışmayla vakıf tarihi çalışmalarında üç önemli kaynak olan vakfiye, muhasebe kayıtları ve hazine (atik) defterleri ile personel defterleri esas alınarak vakıf müessesesinin gerçek hayat hikayesine ulaşılacağı Selimiye Vakfı ve Külliyesi örneğinde vurgulanmaya çalışılmıştır. Zira bu tür çalışmalar vakıflarla ilgili yeniden yapılacak değerlendirmelere yol gösterici olacaktır. Bir örnekle bunu somutlaştırarak konuya nihayet verelim. Selimiye Vakfı'na dahil edilmiş olan Mihrişah Sultan Vakfı'nın Eğriboz Adası'ndan Emlak-ı Hümayu'ndan 1818 yılında 55.500 kuruş gelen vakıf geliri Yunanistan'ın bağımsız olmasıyla artık gelmeyince vakıf gelirinde düşüşe sebep olduğunu iki farklı muhasebe kaydından net bir şekilde görmek mümkündür. Böyle olunca vakıfların vakfiyede olmayan birçok gerçek hikayelerini ancak arşiv kayıtlarında bulmak mümkün olmaktadır. Böylece teorik olan vakfiyenin pratiğe ait verileriyle karşılaştırılması mümkün olmakta ve bu veriler sayesinde Osmanlı vakıf müesseselerini daha net değerlendirme olanağı sunmaktadır. Sonuç olarak bu yöntemle yapılan çalışmada III. Selim'in Selimiye Vakfı ve Selimiye Külliyesi'ne dair yeni bilgiler sunulmuştur.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

VGMA_Defter_1411 (Kasa 168); VGMA_Defter_1412 (Kasa 29); VGMA_Defter_643; VGMA_Defter-i Esâs-ı Cihât_Defter_117; VGMA_Hazine-i Evkâf-ı Sultan Selim-i Salis Defter_92.

Topkapı Sarayı Arşivi

TS_MA_D_4284/41; TS_MA_D_01132; TS_MA_E_0891_0010.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

A_AMD_00090_00025; A_MKT_MHM_00403_00011_001_001; AE_SSLM_III_00428_24500; BEO_000169_012630; C_BLD_490; C_BLD_00098_04859; C_EV_00220_10954; EV_HMH_d_6960_00002; EV_d_10480_00002; EV_d_11919_00002; EV_HMH_d_08508; EV_HMH_d_08979_00003; EV_HMH_d_08979_00003; HAT_1490_16; I_MVL_00293_011831; I_MVL_00317_013396; I_MVL_00326_013923; I_SD_00078_004623; İ_DH_01286_101190; İ_DH_01286_101232; İ_DH_01290_101465; İ_EV_00032_00031_001_001; MF_MKT_293_40; PLK_p_00447_0001; ŞD_00124_00071; ZB_83_40.

Basılı Kaynaklar

AHMED EFENDİ: *III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûz-nâme*, Yayına Hazırlayan: Sema Arıkan, TTK, Ankara 1993.

AKAKUŞ, Recep: "Reisülkurrâ", *DİA*, Cilt: XXIV, İstanbul 2007.

- AKYÜZ, Vecdi: "İkâmet", *DİA*, Cilt: XXII, İstanbul 2000.
- AREL, Ayda: *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İTÜ Mimarlık Fak., İstanbul 1975.
- ASLANAPA, Oktay: "Selimiye Camii", *Türk Ansiklopedisi*, MEB, Ankara 1980.
- _____ : *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989.
- AYDÜZ, Selim: "Muvakkithane", *DİA*, Cilt: XXI, İstanbul 2006.
- AYVANSARAYI, Hüseyin Efendi - Ali Sâti' Efendi - Süleymân Besim Efendi: *Hadikatü'l-Cevâmi' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Sivil Mi'mârî Yapılar)*, Haz. Ahmed Nezihi Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2001.
- BAŞOĞLU, Tuncay: "Vazîfe", *DİA*, Cilt: XLII, İstanbul 2012.
- BEYDİLLİ, Kemal: "III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Ed. Seyfi Kenan, İSAM, İstanbul 2010.
- _____ : "Üsküdar Matbaası ve Burada Basılan Eserler Listesi (1802-1824)", *12-14 Mart 2004 II. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildiriler*, I. Cilt, İstanbul 2005.
- BOZKURT, Nebi: "Mahya", *DİA*, Cilt: XXVII, İstanbul 2003.
- CÂBİ ÖMER EFENDİ: *Câbî Târîhi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni Tahlîl ve Tenkidli Metin) I*, Hazırlayan: Mehmet Ali Beyhan, TTK, Ankara 2003.
- CANSEVER, Turgut: *Osmanlı Şehri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- CİRİT, Hasan: "Vaaz", *DİA*, Cilt: XLII, İstanbul 2012.
- ÇEÇEN, Kazım: *İstanbul'un Vakıf Sularından Üsküdar Suları*, İstanbul 1991.
- ÇİÇEKLER, Mustafa: "Na'at", *DİA*, Cilt: XXXII, İstanbul 2006.
- DERMAN, M. Uğur: "Hat", *DİA*, Cilt: XVI, İstanbul 1997.
- DENİZ, Şefaattin, "Sultan Abdülmecid'in İnşa Ettirdiği Muvakkithaneler", *Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman Studies*, Sayı: 49, İstanbul 2017.
- DEVELLİOĞLU, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2000.
- ELGİN, Necati: *Selim III (İlhami)*, Konya 1959.
- EMECEN, Feridun: "Fodula", *DİA*, Cilt: XIII, İstanbul 1996.
- FAROQHİ, Suraiya: "İktidarın ve Meşruiyetin Simgeleri", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Toplumsal Ekonomik Tarihi*, Ed. Halil İnalçık - Donald Quataert, Cilt: II, 738-742.
- FEHD, Tefîk: "İlm-i Felek", *DİA*, Cilt: XXII, İstanbul 2000.
- GÜRAN, Tefîk: *Ekonomik ve Malî Yönleriyle Vakıflar Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları*, Kitabevi, İstanbul 2006.
- HASKAN, Mehmet Mermi: *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Cilt: 1, İstanbul 2001.
- HUT, Davut: "Üsküdar'ın Tarihi Menba Suları: Çamlıca Suları Örneği", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu 1-5 Kasım 2007 Bildiriler*, Cilt: 1, İstanbul 2008.
- İPŞİRLİ, Mehmet: "Dersiâm", *DİA*, Cilt: IX, İstanbul 1994.
- KARAL, Enver Ziya: *Selim III.ün Hatt-ı Hümayunları*, TTK, Ankara 1942.
- KAYA, Mahmut: "Hitâbet", *DİA*, Cilt: XVIII, İstanbul 1998.
- KONA, Gamze Güngörmüş: *Batıda Aydınlanma Doğuda Batılılaşma*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2005.
- KONYALI, İ. Hakki: *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt: 1, İstanbul 1976.
- NİRVEN, Nâzım: *İstanbul Vilayeti Şehremantine Evkafdan Devrolunan Sular*, Şehremaneti Matbaası, İstanbul 1341.
- ÖZ, Tahsin: *İstanbul Camileri I-II*, TTK, Ankara 2015.

- ÖZGEN, Mutlu: “İbrahim Hakki Konyalı Kütüphane ve Arşivi”, *Vakıflar Dergisi (VD)*, Cilt: XLVII, s. 206-236.
- ÖZMEL, İsmail: “Kayyım”, *DİA*, Cilt: XXV, İstanbul 2002.
- PAKALIN, M. Zeki: *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: I, MEB, İstanbul 1983.
- PAMUK, Şevket: *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
- PAMUKCİYAN, Kevork: “Üsküdar’daki Selimiye Camii’nin Mimarı Kimdir?”, *Tarih ve Toplum*, Cilt: 13, Sayı: 74, Şubat 1990.
- RAMAZANOĞLU, Gözde: “Nizam-ı Cedid’in Kentsel Ölçekteki Simgesi: Üsküdar Selimiye Yerleşim Alanı”, *II. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, 12-14 Mart 2004.
- _____ : “Selimiye Camii ve Külliyesi”, *DİA*, Cilt: XXXVI, İstanbul 2009.
- RESSAM HÜSNİ: *Bedâyi’-i Âsâr-ı Osmâniyye*, Matbaa-i Bahriye 1335.
- SAĞLAM, Nevzat: *Ahmet Vâsıf Efendi ve Mehâsinü’l-Âsâr ve Hakâ’iku’l-Ahbâr’i 116-1188/1752-1774*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, İstanbul 2014.
- SALGAR, M. Fatih: *Üçüncü Selim Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2001.
- SARICAOĞLU, Fikret: “Üsküdar’da Osmanlı Padişahları: Göçler, Binişler ve Selamlıklar (XVIII. Yüzyıl)”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V 1-5 Kasım 2007*, Cilt: II, İstanbul 2008.
- SERİN, Muhittin: “Meşk”, *DİA*, Cilt: XXIX, İstanbul 2004.
- SHAW, Stanford J.: *Eski ve Yeni Arasında: Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)*, Çeviren: Hür Güldü, İstanbul 2008.
- ŞENYURT, Oya: *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2011.
- TANMAN, M. Baha: “Kasr-ı Hümayun”, *DİA*, Cilt: XXIV, İstanbul 2001.
- _____ : “Selimiye Tekkesi”, *DİA*, Cilt: XXXVI, İstanbul 2009.
- TAŞKIN, Osman: *Nuruosmaniye Camisi’nin Fiziki, İdari, Mali ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, İstanbul 2017.
- TAŞKIN, Ünal: *Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005.
- ÜNVER, A. Süheyl: *Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler*, Atatürk Konferansları V 1971-1972, TTK, Ankara 1975.
- YILMAZ, Fehmi: “Yıllık Muhasebe Bilançolarına Göre Üsküdar Selimiye Vakfı”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V Bildiriler 1-5 Kasım 2007*, Cilt: 1, İstanbul 2008.